

Макурін А.А.

ТЕОРІЯ ОПОДАТКУВАННЯ

Навчальний посібник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

А.А. Макурін

ТЕОРІЯ ОПОДАТКУВАННЯ

Навчальний посібник

Дніпро
НТУ «ДП»
2018

УДК 336.2

М 17

Рекомендовано вченою радою як навчальний посібник для студентів спеціальності 071 Облік та оподаткування (протокол № 11 від 18.09.2018).

Рецензенти:

Я.Д. Крупка, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку у виробничій сфері (Тернопільський національний економічний університет);

Д.С. Букреєва, кандидат економічних наук, доцент кафедри економічного аналізу і фінансів (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»).

Макурін А.А.

М17 Теорія оподаткування : навч. посіб. [Електронний ресурс] / А.А. Макурін ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». – Дніпро : НТУ «ДП», 2018. – 75 с. – Режим доступу: <http://nmu.org.ua> (дата звернення: 18.09.2018). – Назва з екрана.

ISBN 978-966-350-688-3

Розглянуто основні сучасні теорії оподаткування та основні напрями оподаткування. Відображено теоретичні основи визначення економічного змісту податків та перераховані загальні їх принципи класифікації. Визначено основні складові податку та методи оподаткування. Опрацьовано основні значення податкової політики. Оброблено податкові доктрини сучасних держав та України. Досліджено зв'язок податкової реформи з податковою політикою держави.

Стане у пригоді бакалаврам спеціальності «Облік та оподаткування» та буде корисний для бухгалтерів, менеджерів, фінансистів.

УДК 336.2

ISBN 978-966-350-688-3

© А.А. Макурін, 2018

© НТУ «Дніпровська політехніка» 2018

ЗМІСТ

1 ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОПОДАТКУВАННЯ	5
1.1 Передумови виникнення оподаткування	5
1.2 Розвиток практики оподаткування в різних суспільно-економічних формаціях	7
1.3 Оподаткування в рабовласницькому суспільстві	9
1.4 Розвиток оподаткування в епоху феодалізму	11
1.5 Розвиток оподаткування в Україні	12
2 ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ОПОДАТКУВАННЯ	19
2.1 Основні риси класичної теорії оподаткування	19
2.2 Кейнсіанська теорія оподаткування	20
2.3 Неокласична теорія оподаткування	23
2.4 Теорія економіки пропозиції	24
2.5 Теорія монетаризму	25
2.6 Некейнсіанська теорія оподаткування	27
2.7 Сучасний стан теорії оподаткування	28
3 ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОДАТКІВ	35
3.1 Суть, поняття і визначення податку	35
3.2 Функції податків	37
3.3 Принципи оподаткування.....	38
3.4 Класифікація податків	40
4 ЕЛЕМЕНТИ ПОДАТКУ ТА МЕТОДИ ОПОДАТКУВАННЯ	47
4.1 Структура податку	47
4.2 Суб'єкт оподаткування	48
4.3 Предмет і об'єкт оподаткування	48
4.4 Податкові пільги	50
4.5 Терміни сплати податку	51
4.6 Порядок сплати податку	52
5 ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ	55
5.1 Суть і значення податкової політики.....	55
5.2 Податкова доктрина України.....	56
5.3 Податкова реформа держави та її зв'язок з податковою політикою держави.....	58
6 ПОДАТКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ	62
6.1 Система державного регулювання економіки	62
6.2 Податковий чинник державного регулювання економіки	64
7 ПОДАТКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ І МЕТОДИКА ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ	67
7.1 Економічний зміст податкового потенціалу	67
7.2 Структура податкового потенціалу	69
7.3 Методика розрахунку податкового потенціалу	71
ДИСЦИПЛІНАРНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	75
ПРИКЛАД ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	77

1 ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОПОДАТКУВАННЯ

Розглянуто:

- ❖ передумови виникнення оподаткування;
- ❖ розвиток практики оподаткування в різних суспільно-економічних формаціях;
- ❖ оподаткування в рабовласницькому суспільстві;
- ❖ розвиток оподаткування в епоху феодалізму;
- ❖ розвиток оподаткування в Україні

Після опанування матеріалу цього розділу студент повинен:

- ❖ володіти понятійним апаратом і термінологією в області податків; науковими теоріями податків і оподаткування; навичками наукових підходів до аналізу чинного понятійного апарату;
- ❖ знати місце і значення податкової системи в інформаційному забезпеченні користувачів обліково-аналітичної інформації;
- ❖ ідентифікувати та класифікувати податки та збори;
- ❖ визначати напрями підвищення ефективності податкового потенціалу;
- ❖ знати спеціалізовані інформаційні і комп'ютерні технології

1.1 Передумови виникнення оподаткування

Податки виникають у часи формування суспільства та виникнення суспільних потреб. У дослідженні природи податку і змісту цього поняття необхідно притримуватись логіки поступового і послідовного проникнення в суть явищ і процесів, які асоціюються в сучасній свідомості з відчуженням індивідуальних доходів із зосередженням їх у загальнодержавному зборі коштів.

Виникнення податків на початковому етапі розвитку людської цивілізації пов'язане з найпершими людськими потребами, які могли задовольнятися через суспільну діяльність. Окремі риси сучасної державності зародилися у Давньому Римі.

Основними податками у Стародавньому Римі був земельний податок та податок з душі населення, оподатковувався товарний оборот та спадщина. Необхідність сплати податкових зобов'язань у грошовій формі стимулювала розвиток товарно-грошових відносин, що поглиблювало процес поділу праці.

Історія розвитку податкової системи знаходиться в прямій залежності від історії розвитку цивілізації. Поступово податкова система стає головним

інструментом держави. Аналіз історичних даних дає змогу стверджувати, що розвиток та зміна державного устрою завжди супроводжується зміною податкової системи. Саме збирачам податків ми маємо завдячувати за можливість захоплюватись архітектурними пам'ятками старовини. Адже побудова пірамід та храмів, Великої китайської стіни, численних королівських палаців, потребувала не тільки зусиль архітекторів та інженерів, напруженої праці будівельників, а й лягала непосильним фінансовим тягарем на плечі простого народу.

Податки в такій формі, в якій ми зустрічаємо їх в сучасному житті, склалися відносно недавно. Хоча основні елементи механізму оподаткування зародилися в сиву давнину. Стародавні держави жили за рахунок війн. Переможені вимушені були сплачувати контрибуції, які пізніше замінюють сплатою данини. Перехід від натурального господарства до грошового, зародження та формування держави також є передумовами виникнення податків.

Початковою формою оподаткування вважають жертвоприношення, яке наділяли силою закону, і яке носило обов'язковий характер. Ці жертвоприношення мали фіксований відсоток, так звана «десята частина». Спочатку, це була десята частина зібраного врожаю, вирощеної худоби, пізніше її замінили грошовим еквівалентом.

Податки — дуже складна й надзвичайно впливова на всі економічні явища та процеси фінансова категорія. Можна без перебільшення сказати, що з одного боку, податки — це фінансове підґрунтя існування держави, мірило її можливостей у світовому економічному просторі, щодо розвитку науки, освіти, культури, гарантування економічної безпеки, зростання суспільного добробуту народу.

З іншого боку, податки — це знаряддя перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб у державі. На сьогодні податки — це найефективніший інструмент впливу держави на суспільне виробництво, його динаміку і структуру, розвиток науки і техніки, масштаби соціальних гарантій населенню.

У кожній країні використовується значна кількість податків. Їх можна класифікувати за різними критеріями. За формою стягування податки діляться на прямі та непрямі. У найзагальнішому вигляді прямими є податки на дохід і майно, які виступають їх об'єктом. При цій формі враховується доходність платника податку, його сімейний стан і ряд інших обставин. Залежно від зв'язку з об'єктом чи суб'єктом прямі податки поділяються на реальні та особисті. Реальні податки стягуються з окремих видів майна платника податку на основі кадастру.

Податки - це обов'язковий елемент економічної системи держави незалежно від того, яку модель економічного розвитку вона вибирає, які політичні сили перебувають при владі. Відсутність податків паралізує фінансову систему держави в цілому, робить її недієздатною і в кінцевому підсумку — позбавленою будь-якого сенсу.

1.2 Розвиток практики оподаткування в різних суспільно-економічних формаціях

Можна стверджувати, що упродовж ХХ ст. були застосовані майже всі можливі варіанти структурно-нормативних перетворень в оподаткуванні. Процеси інтеграції та глобалізації, синхронні податкові реформи все більше роблять національні податкові системи схожими одна на одну. При зростаючих вимогах фіскального і соціального характеру до податкових систем настає час задіяти повністю суб'єктивно-мотиваційний фактор у модернізації оподаткування, реалізація якого здійснюється через адміністративні, організаційні та інформаційні технології у суспільстві.

Податкова система є найстародавнішою фінансово-економічною системою людства. В період натурального господарства в якості податків збиралась на користь керівника або ватажка частина здобичі в натуральному

вигляді. Податкова політика та податкові системи в Європі будувались за прикладом Римської імперії, але поступово вони змінювались.

Сучасний стан розвитку податкових систем у країнах Заходу та в нових незалежних державах, до яких належить і Україна, наблизився до того моменту, коли зміни податків і режимів оподаткування, маневрування податковими ставками вичерпують свій реформаторський потенціал.

Фінансова система Русі почала складатися наприкінці IX ст. В той же час почалася складатися і податкова система, яка на той час була практично єдиним джерелом доходу Великого князя Русі. При стягненні дані були запропоновані два способи:

- «візок» - коли платники привозили данину до князя в Київ;
- «люднина» - за податками їздив сам князь або його «військова дружина».

В економічному сенсі податки являють собою спосіб перерозподілу нової вартості - національного доходу, виступають частиною єдиного процесу відтворення й специфічною формою виробничих відносин. При перерозподілі національного доходу податки забезпечують державну владу частиною нової вартості в грошовій формі. Частина національного доходу, перерозподіл за допомогою податків, стає централізованим фондом фінансових ресурсів держави. Процес примусового відчуження частини національного доходу має односторонню спрямованість від платника податків до держави.

У науці виділяють два системних підходи до трактування категорії «податок». Перший з них базується на тезі Е. Сакса «послух і примус є необхідними елементами податкової теорії». Другий – на сприйнятті податку як громадського обов'язку.

Ф. Нітті визначає податок як ту частину багатства, яку громадяни примусово віддають державі та місцевим суспільно-правовим органам на цілі задоволення колективних потреб. Відомий російський вчений І. Озеров під податками розуміє примусовий збір, який стягується з осіб, що знаходяться на даній території для покриття загальних витрат держави. Як зазначає

французький вчений П. Годме «податок означає використання примусу для того, щоб змусити його платника виконати свій обов'язок. Податок являє собою порушення свободи і права власності платника податку. Тому використання влади в сфері податків повинно бути обмеженим, для того, щоб уникати зловживань. Природно, що лише законодавцю надається можливість визначати податки».

Другий напрямок фіскальної теорії визначає податок як платіж, що сплачується на основі свідомого вибору і власної оцінки характеру державної діяльності платником податків – податок Кларка.

Ще А. Сміт у своїх роботах вказував на те, що піддані держави повинні давати кошти на досягнення мети суспільства або держави. Це положення розвиває В. Федосов, який вважає, що «податок» - це плата суспільства за виконання державою її функцій, це відрахування частини вартості ВВП на загальносуспільні потреби, без задоволення яких суспільство існувати не може. Д. Черник у своїх працях зазначає, що «система податків і зборів служить механізмом економічного впливу держави на суспільне виробництво, його структуру і динаміку, розміщення, прискорення науково-технічного прогресу.

1.3 Оподаткування в рабовласницькому суспільстві

На початку ХХ ст. протягом 30 років на о. Криті здійснював розкопки відомий британський археолог Артур Еванс. У результаті проведених робіт він дійшов висновку, що критське суспільство на початку II тисячоліття до н. е. досягло значного рівня економічного розвитку. За археологічними даними археолог реконструював державний лад, релігію та етапи розвитку критського суспільства.

В найдавніші часи в Єгипті стягувався земельний податок, при цьому він досяг значного розвитку і відрізнявся високою точністю.

Фараон в Єгипті являв собою божество на землі, тому її третина належала йому. Вся інша земля порівну ділилася між жрецькими та землеробами. Жреці

являли собою привілейований шар, тому вони не сплачували оброк. Весь тягар платежів в Стародавньому Єгипті лягав на землеробів. Різноманітні повинності (особисті, натуральні), оброк за землю платились хлібом, рибою, худобою. Крім цього, прибутки держави складались з данини, що сплачувалась підкореними народами. Тобто у Стародавньому Єгипті податкова система була достатньо розгалуженою. Частина податків надходила грошима, інша - натурою. Практично всі галузі господарства оподатковувалися (прямими та непрямими податками): ввіз та вивіз товарів, продаж, купівля, угоди та комерційні договори. Існував також податок на худобу, будівлю гребель, мостів, подушний податок на чоловіків, натуральний податок на землю, що належала державі.

Період найбільшої могутності Персії відноситься до VI - IV ст. до н. е. правителі тієї епохи-Ксеркс, Дарій підкорили Парфію, Єгипет, Мідію, Вавилон, Вірменію, ряд грецьких міст. В Стародавньому Вавилоні, наприклад, великі царські господарства існували разом з обцинним господарством основою якого була праця вільних обцинників землеробів (селян), які сплачували ренту - податок державі. Обцинники - землероби становили основну масу оподаткованого населення.

За часів Хаммурапі був введений єдиний податок -десятина. Можливо саме це стабілізувало становище в країні. Цар, як суверенний правитель, стягував податки з підданих, у тому числі й селян, оскільки забезпечував їхню «охорону і захист». Брахмани звільнялись від податків та повинностей. Третя варна - «Вайшії» (займалися ремеслом, землеробством, торгівлею, скотарством), сплачували основну масу податків і податей. В період IV - III ст. до н.е. одним з правових джерел був трактат «Артхашастра», який містив настанови і практичні рекомендації стосовно політики, фінансів, судової діяльності, збирання податків.

У стародавній Індії в трактаті «Артхашастра» вказується: «Розподілити тимчасово або на все життя ділянки землі серед найнижчого стану і рабів, а вони отримавши землю, повинні відпрацьовувати борг все життя у вигляді податків». Пізніше здійснюється правове закріплення податку в законах Ману:

«Цареві належала шоста частина врожаю, як своєрідна винагорода за «охорону і захист підданих». Ремісники, землероби, крамарі, торговці становили основну частину податного населення. Їм заборонялось покидати місце свого проживання.

1.4 Розвиток оподаткування в епоху феодалізму

Після розпаду Римської імперії (V ст. Н.е на її територіях з'явилися варварські королівства як Західної, так і Східної Європи, які формують феодалні відносини з відповідним способом виробництва. Розвиток феодалного способу виробництва супроводжувалося перетворенням вільних виробників (хліборобів) і рабів у феодално-залежних селян і утворенням великого феодалного землеволодіння. Раніше вільні общинники потрапляють в особисте, поземельну і судово-адміністративну залежність від феодалів - власників феодалів - умовної спадковості земельної власності Найбільш швидкими темпами феодалні відносини розвивалися там, де складалася феодална ієрархія і система васалітету.

Феодалне господарство було виключно аграрним господарством. Феодална держава складалася в основному з чотирьох станів: світських феодалів-лицарів; церковних феодалів-священнослужителів; городян-бюргерів і селян. Головним носієм податкового тягара у феодалній державі був селянин оскільки всі інші стани ставилися до тих, хто споживає продукти селянської праці. Що стосується городян-бюргерів, то випускається ними ремісничая продукція також призначалася для натурального обміну і не носила характер мінової вартості призначеної для збагачення. Тому податкові відносини у феодалному суспільстві могли носити тільки натуральний характер. Податок сплачувався селянином у вигляді певної частини виробленої продукції як державі (правителю), так і феодалу. Крім того, селяни платили податок церкви в розмірі десятої частини виготовленої продукції. З розвитком умов монопольного виробництва і реалізації продукції (городян-бюргерів) у містах,

формуванням купецької гільдії стали розвиватися товарно-грошові відносини. Надалі це призвело до надання і селянам можливості реалізувати частину виробленої продукції за гроші. Це сприяло переходу від натуральної форми сплати податку до його грошової форми. На відміну від Заходу на Середньовічному Сході феодальні відносини не отримали істотного розвитку. Для держав Сходу цього періоду характерні: збереження землеробської громади, провідна роль державної власності на землю, відсутність панщини (примусової праці селян на землі феодала, поміщика і т.п.) і кріпосного права. Тому на перший план тут виходили питання, пов'язані з політикою збагачення держави. Домагалися цього за допомогою централізації влади і через всілякі податки. У Франції, згідно з дослідженнями класичного Середньовіччя Філіпа Баманура, будь-який клаптик землі мав належати феодалу. Кріпака (серв) залишався лише тяглий наділ, платити помісний збір (довільну талью) і весільну мито (формарьяж).

До Візантії перейшли ряд інших господарських традицій Стародавнього Риму. Наприклад, використовувалася велика кількість прямих податків, їх кількість налічувалося до 21 виду, «серед них: поземельний податок, подушне подати, податки на оснащення армії, податок на купівлю коней, податок на рекрутів, заплативши який можна було звільнитися від військової повинності, мито на продаж товарів (зазвичай її ставка становила 10 - 12,5%), мито на видачу державних актів і т.д. Якщо при будівництві будівлі податок перевищував встановлені заздалегідь розміри, то стягувався штраф, який отримав назву «податок на повітря». Особливі податки платили сенатори, а також чиновники і військові, які отримали підвищення на посаді».

1.5 Розвиток оподаткування в Україні

З виникненням держави (VIII-XII ст. ст.) у Київській Русі розпочинає свою історію і податкова система (служба) на українських землях.

Середньовічна, феодально-децентралізована податкова система проіснувала на Україні до середини XVII ст., а пережитки її до XIX ст.

Найдавнішою системою прямих податків у Київській Русі була данина для утримання княжого двору й дружини. Панування натурального господарства визначало, в основному, натуральний характер податкової системи. Данина сплачувалася зазвичай, продуктами сільського господарства і промислів (хутро, віск, мед, хліб, шкіра тощо). Збирали данину безпосередньо виїжджаючи на так зване полюддя, у вигляді різних дарів князю чи представникам його адміністрації ("поклон", "почесть", "стан"), чи "повозом", коли її привозили до Києва.

Класичним прикладом стали події 945 р. - повстання у Деревлянській землі проти Київського князя Ігоря. Під час полюддя він спробував стягнути данину з деревлян двічі, за що і поплатився головою. Княгиня Ольга не лише жорстоко помстилась деревлянам за смерть князя Ігоря, свого чоловіка, але й змушена була регламентувати збір данини. З 947 року вона започаткувала стабільне стягнення податків, встановивши "погости" (місця, де збирали данину), "уроки" та "устаи" - розміри та зміст зборів. По суті, це була перша відома нам реформа податкової системи в Україні

Одиницею оподаткування був «дім», який мав певний розмір землі (у середньому воно дорівнювало одному плугові або 15 га), 20-30 "домів складали «дворину». В основному це було об'єднання родичів, які спільно відповідали за розклад і збір податків. Сьогодні у кожному селі можна виділити первісні дворища (по-сільському - кутки), що носять імена своїх перших засновників. Дворини об'єднувались у громади, на чолі яких стояли старости, які обиралися на вічі. Близько 1/3 зібраної данини князь брав на свої особисті потреби, а решта йшла на утримання дружини, органів управління і ведення війни.

На користь князя йшли судові збори і «віра» - грошовий штраф за вбивство (вільної людини - 40 гривень; княжого урядовця - 80 гривень; за каліцтво - 20 гривень) та «продаж» - штраф за інші злочини.

На сучасному етапі розвитку податкової системи України, не можливе повномірне забезпечення реалізації цілей та прав як державної політики, так і платників податків. Це пов'язано з тим, що діюча в країні система оподаткування, не сприяє стимулюванню виробництва, а спричиняє його скороченню, тому що сфера матеріального виробництва пригнічена податками, що в свою чергу, призводить до зменшення оподатковуваних оборотів. Як наслідок, відбувається зниження бюджетних надходжень.

Звідси, цілеспрямоване формування власної податкової системи в Україні почалось з 1992 року, коли Україна юридично стала самостійною державою і умовно процес становлення можливо поділити на чотири етапи: I етап — 1992-1993 рр.; II етап — 1994- 1999 рр.; III етап — 2000-2009 рр.; IV етап — 2010 р і далі. На першому етапі фактично став реалізуватись Закон України «Про систему оподаткування». Була створена податкова служба України.

Сформовані три базові концепції перспективного розвитку податкової системи України. Суть першої концепції полягає в оподаткуванні оплачених обсягів реалізації, із застосуванням системи диференційованих ставок, залежно від сфери і виду діяльності.

Друга концепція розроблена Головною державною податковою інспекцією, Міністерством фінансів та Міністерством економіки України. В її основі було закладено існування податку на прибуток за єдиною ставкою на рівні 30-35%, з пільгами для інвестиційної діяльності; зменшення ставки з податку на додану вартість до 20%; чітке розмежування податків на загальнодержавні і місцеві; перехід в оподаткуванні фізичних осіб до сукупного річного доходу як об'єкта оподаткування.

Третя концепція, що була запропонована Українським союзом промисловців і підприємців, в основному була схожа з другою концепцією, але в ній були включені значні пріоритети для виробників продукції та товарів.

Прийняття Податкового кодексу як шлях до ефективності системи оподаткування України

Із проголошенням незалежності Україна стала на шлях радикальних економічних реформ. Це був період становлення податкової системи, в основу якої було покладено класичну схему оподаткування, характерну для економічно розвинутих країн. Система оподаткування – це продукт діяльності держави, її важливий атрибут. Кожна держава формує свою систему оподаткування з урахуванням досвіду інших країн, стану економіки, розвитку ринкових відносин, необхідності вирішення конкретних економічних і соціальних завдань, власних національних особливостей.

Головним завданням держави при проведенні податкової реформи повинно бути гарантування стабільності податкового законодавства, яка повинна відображатися у Податковому кодексі.

Податковий кодекс України за своїми загальними ознаками має перевагу у тому, що в одному документі можна визначити єдину методологію загальнодержавних та місцевих податків, основні принципи та положення податкової системи, надати однозначне тлумачення податкової термінології, окреслити загальні положення правового регулювання податкових відносин, фінансової відповідальності за правопорушення у сфері оподаткування.

Завдання для практичного заняття 1:

1 Складіть порівняльні таблиці, використовуючи лекційний матеріал та запропоновані інформаційні джерела до заняття 1.

Норми	Зміст норми визначають на:	
	загальнотеоретичному рівні	практичному рівні
Базисні		
Додаткові		
Допоміжні		
Підтримуючі		
Ціннісні		
Когнітивні		

Історичні періоди	Стародавні держави	Середньовічна Європа	Класичний капіталістичний період	Сучасний період розвинені держави
Спосіб виробництва				
Основні джерела доходів				
Основні напрями державних витрат				
Основні джерела фінансування				

Форми оподаткування				
Види податків				

Завдання для самостійного опрацювання заняття 1:

1 Теми для доповідей:

1. Яка податкова система існувала в Єгипті та Вавилоні?
2. У чому полягає падіння Римської імперії з огляду на генезис оподаткування?
3. Опишіть податкову систему Франції.

2 Творче завдання

1. Підготуйте презентацію на тему:
 - чотири принципи оподаткування А. Сміт
 - принципи оподаткування за Адольфом Вагнером
 - надати інформацію з розділу у вигляді блок-схеми.

Інформаційні джерела до заняття 1 :

1. Ярошенко Ф. О. Історія податків та оподаткування в Україні: навч. Посіб. Для студ. Вищ. Навч. Закл //АМ Подоляки. Ї К.: ДП «Вид. Дім «Персонал. – 2012.
2. Загорський В. С. Бюджетна система та оподаткування в Україні: проблеми розвитку: монографія //Х.: ІНЖЕК. – 2008. – С. 152-164.
3. Ясеновська Т. Б. Історія становлення оподаткування в Україні: ретроспективна періодизація та національні досягнення //Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Економіка. – 2010. – №. 15. – С. 117-124.

4. Сидорович О. Ю. Розвиток інституту оподаткування в контексті еволюції соціально-економічних систем. – 2012.
5. Конта Р. Податкова реформа в Київській Русі періоду княжіння Ольги //Етнічна історія народів Європи. – 2008. – №. 24. – С. 38–45-38–45.
6. Безпалько І. Р. Історія оподаткування населення України //Наукові записки [Української академії друкарства]. – 2008. – №. 1. – С. 214-220.

2 ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ОПОДАТКУВАННЯ

Розглянуто:

- ❖ основні риси класичної теорії оподаткування;
- ❖ кейнсіанська теорія оподаткування;
- ❖ неокласична теорія оподаткування;
- ❖ теорія економіки пропозиції;
- ❖ теорія монетаризму;
- ❖ некейнсіанська теорія оподаткування;
- ❖ сучасний стан теорії оподаткування.

Після опанування матеріалу цього розділу студент повинен:

- ❖ аналізувати заборгованість з бюджетом за даними фінансової звітності та інтерпретувати отримані відмінності для прийняття управлінських рішень;
- ❖ вміти критично осмислювати теоретичні погляди на сутність податків і діючий понятійний апарат;
- ❖ знати теоретичні, організаційні та методичні засади оподаткування;
- ❖ визначати напрями підвищення ефективності податкового потенціалу

2.1 Основні риси класичної теорії оподаткування

Під впливом суспільно-політичних та історичних процесів, що відбулися в суспільстві, державі та економіці, змінився характер податкових відносин. Починаючи з XVII ст., стали систематично займатися дослідженням в області оподаткування. В результаті обґрунтування практики оподаткування виникли різні концептуальні моделі податкових систем, які інакше називаються **податковими теоріями**. Кожна з них висуває свої принципи побудови податкової системи, визначає її склад і структуру, роль, значення та функції податків у економіці. Перехід до капіталістичним засадам ведення економіки, розвиток товарно-грошових відносин, розвиток торгового капіталізму призвели до необхідності усвідомленого виділення державних доходів і витрат, ведення державного господарства як окремої галузі фінансового господарства суспільства.

Д. Локк, Т. Гоббс і ін. (XVII ст.) заявляли про необхідність вирішення більш конкретних проблем, пов'язаних з оподаткуванням: перетворення податків із тимчасового в постійне джерело доходів держави; визначення найбільш бажаних податків - прямих або непрямих; пропозиція найбільш

сприятливих з точки зору платника податків і економіки об'єктів оподаткування (земля, майно).

Фізіократи в XVIII в. *Ф. Кене, О. Мірабо, А. Тюрго* крім об'єктів оподаткування розглядали питання, пов'язані зі справедливістю оподаткування, з перекладанням податків, з джерелами доходів і т.п.

Вперше науково обґрунтоване системне вчення про податки створено *А. Смітом*. У своєму творі «Дослідження про природу і причини багатства народів» він зазначив, що формування податкової системи відбувається на досить високому рівні розвитку держави і що податкова система - це більш-менш упорядковане та систематичне вилучення частини доходів самостійно господарюючих суб'єктів на користь держави.

Як А. Сміт, так і інші представники класичної буржуазної політичної економії: *У. Петі* (1623-1687), *Ж. Б. Сей* (1767-1832) і *Дж. Мілль* (1773-1836), також вважали економіку стійкою і саморегульованою системою, в якій попит народжує пропозицію, а при надлишку будь-якого з них відбувається рівновага системи шляхом пересування виробників в дефіцитні галузі господарства. Відбувається саморегулювання економіки за принципом «невидимої руки».

З розвитком продуктивних сил і вдосконаленням виробничих відносин в економіці відбулися об'єктивні циклічні процеси (промислові кризи в Англії 1825 р в Англії і США 1836 р в США і в ряді країн Європи в 1847-1848 рр., 1857 р, 1866 м, 1873 м, 1882 м, 1890 м, 1907 м). Найбільш руйнівними для економік розвинених країн стали економічні кризи 1920-1921, 1929-1933, 1937-1938 рр. Циклічність розвитку економіки тривала і після Другої світової війни.

З'явилися нові теорії наукового обґрунтування місця і ролі держави в економічних процесах і значення оподаткування в процесі державного регулювання економіки можна розділити на два основних напрямки - неокласичний і кейнсіанський.

2.2 Кейнсіанська теорія оподаткування

Проблеми оподаткування досліджував Дж.М. Кейнс в знаменитій роботі «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей», опублікованій в 1936 р. На відміну від класичної теорії, заснованої на вільному від державного втручання ринку, кейнсіанська теорія заснована на дослідженні залежності та пропорцій між сукупними народно-господарськими величинами національним доходом, інвестиціям споживанням та ін. Теорія Дж. М. Кейнса заснована на необхідності створення ефективного попиту у вигляді умови для забезпечення реалізації виробленої продукції за допомогою впливу різних методів державного регулювання. При цьому ефективний попит повинен складатися з двох компонентів: очікуваного рівня споживання і капіталовкладень. Тільки в умовах оптимального співвідношення цих двох компонентів може наступити стан повної зайнятості. Макроекономічний метод Дж.М. Кейнса передбачає, що умови процвітання окремої фірми зовсім не ідентичні умовам процвітання економіки в цілому. Між ними можуть виникати суперечності, вирішення яких слід шукати на шляхах відновлення загальнонаціональних економічних пропорцій, і перш за все, відповідності між попитом і пропозицією. Він вважав, що рішення життєвих важливих проблем розвиненого капіталістичного суспільства потрібно шукати не в методах пропозиції ресурсів (їх рідкості, цінності, найбільш ефективного їх поєднання для отримання максимуму економічної вигоди), а в методах створення ефективного попиту, що дозволяють найкращим чином реалізувати запропоновані ресурси. Критикуючи позицію Ж.Б. Сіючі, який говорив про те, що пропозиція автоматично породжує попит, Дж.М. Кейнс висунув на перший план проблему формування ефективного попиту і його формують компонентів - споживчого та інвестиційного попиту, факторів, що визначають їх динаміку, серед яких важливе значення має оподаткування (маніпулювання рівнем оподаткування) Відкидаючи уявлення всієї попередньої буржуазної політекономії про те, що основою зростання капіталістичної економіки є тільки ощадливість, Дж.М. Кейнс доповнив це подання ще й такою якістю, як підприємливість, оскільки ефект від ощадливості можливий тільки в поєднанні з підприємливістю. Тому

на макроекономічному рівні чималу роль у досягненні припливу інвестицій має відіграти держава з її кредитно-грошової, бюджетної та податкової політикою, що робить вплив на схильність до споживання шляхом фіксування норми відсотка, маніпулювання рівнем оподаткування.

Податки як економічна категорія впливають на збалансованість в економіці. Зниження рівня оподаткування, на думку Дж.М. Кейнса, зменшує доходи бюджету і загострює економічну нестійкість. Використання прогресивного методу оподаткування сприяє згладжуванню цього процесу. Таким чином, прогресивне оподаткування діє як «вбудований стабілізатор», принцип роботи якого полягає в тому, що під час економічного підйому оподатковувані доходи ростуть повільніше, ніж податкові доходи, а при кризі податок зменшується швидше, ніж падають доходи тим самим досягається відносно стабільне соціальне становище в суспільстві. Теорія Дж.М. Кейнса успішно застосовувалася в передвоєнні роки; вона сприяла висновку зі стану депресії економік провідних капіталістичних країн і була використана урядами як ефективний засіб, що сприяє розвитку військово-промислового виробництва. У післявоєнні роки, в умовах мирного розвитку та науково - технічного підйому, в країнах Заходу все частіше виявлялася циклічність розвитку економік. Ситуація погіршувалася і тим, що в умовах інтеграції національних економік вражаюче вплив кризи переносилося на національні економіки набагато швидше. У цих умовах теорія втручання держави, запропонована Дж.М. Кейнсом для досягнення «ефективного попиту», перестала відповідати вимогам економічного розвитку. Тому на зміну кейнсіанської концепції «ефективного попиту» прийшла Теорія Дж.М. Кейнса не тільки спростовувала, а найчастіше доповнювала «класиків» новими науковими знаннями в області економічного розвитку суспільства. Про це свідчить доведена ним необхідність створення системи державного регулювання і серйозні корективи, внесені ним в оподаткування, в яких перш розглядалося як виключно фіскальний інструмент, який використовується державою для поповнення грошовими коштами власної скарбниці. Суть коригування, внесеної Дж.М. Кейнсом,

полягала в тому, що податки потрібно розглядати як свідомо використовуваний регулятор норми споживання накоплення формування оптимальної структури відтворення.

Прихильники кейсіанів А. Лернер, Е. Хансен та ін пропонували жорстку податкову політику, підвищеного оподаткування великих доходів і спадщини та пільгового обкладення низьких доходів, стимулюючи схильність до заощаджень). Як Дж.М. Кейнс, так і його послідовники вважали, що саме така податкова політика здатна забезпечити економічну доцільність і соціальну справедливість при оподаткуванні.

2.3 Неокласична теорія оподаткування

Неокласична теорія ґрунтується на рівновазі, досягається завдяки механізму ціноутворення в умовах досконалої конкуренції. Принципова відмінність неокласичної теорії від кейнсіанської полягає, перш за все, в неоднаковому підході до методів державного регулювання економічних процесів. На відміну від кейнсіанської теорії, яка стверджує, що динамічна рівновага нестійка, і тому існує необхідність прямого втручання держави в економічні процеси, неокласичний напрямок теорії оподаткування стверджує, що регулює вплив держави має бути спрямована лише на те, щоб усунути перешкоди, що заважають дії законів вільної конкуренції і тому воно не повинно обмежувати ринок з його природними саморегульованими законами, здатними без будь-якої допомоги ззовні досягти економічної рівноваги. Основоположник неокласичної моделі *Дж. Мілль* (1907 р) не спростовує необхідності державного впливу на економіку, проте вважав, що держава сама по собі є дестабілізуючим фактором, і тому його вплив на економіку може поширюватися лише опосередковано, через кредитно-грошову політику. Віддаючи перевагу лише кредитно-грошової політики центрального банку, не враховуючи бюджетної та податкової політики, неокласиста вважали, що таким чином можна створити ефективний механізм перерозподілу доходу, що

забезпечує повну зайнятість і стійке зростання національного багатства. Однак у представників неокласичної школи не було єдиної думки про роль держави в регулюванні економічних процесів. Одна частина вчених, дотримуючись класичної теорії - теорії вільного ринку, вважала, що державне регулювання і високі податки лише гальмують економічне зростання, тому необхідні зниження податків і обов'язкове скорочення державних витрат. Інша частина вчених пропонувала *обмежити роль держави тільки тією діяльністю, яку крім нього ніхто не може здійснити: регулювання грошей в обігу, регулювання процентних банківських ставок, підвищення (зниження) податків*. Тому в рамках неокласичної теорії отримали розвиток два його напрямки: теорія економіки пропозиції та теорія монетаризму. Основна ідея неокласичних теорій полягає в пошуках методів зниження інфляції і надання великої кількості податкових пільг корпораціям і тієї частини населення, яка формує споживчий попит на ринку.

2.4 Теорія економіки пропозиції

Теорія економіки пропозиції виникла у зв'язку з нездатністю кейнсіанської теорії запропонувати ефективні заходи проти стагфляції, одночасного падіння виробництва та зростання цін. Суть теорії економіки пропозиції полягає в перенесенні акцентів з управління попитом на стимулювання сукупної пропозиції, зростання виробництва і зайнятості. Назва "економіка пропозиції" є похідною від головної ідеї прихильників цієї теорії – стимулювати пропозицію капіталів і робочої сили. Вона містить в собі обґрунтування рекомендацій економічній політиці та в першу чергу, податковій.

Згідно з кейнсіанською теорією, як зазначалось раніше, податки впливають лише на сукупний попит. Прихильники теорії економіки пропозиції вважають, що податковий механізм може впливати і на сукупну пропозицію. На їхню думку, збільшення податків викликає інфляцію витрат через зростання

середніх витрат на виробництво продукції. Крім того, при збільшенні податків на доходи домогосподарств зменшуються стимули до праці, а зростання податків на прибуток зменшує привабливість інвестиційних проектів, що скорочує сукупну пропозицію.

Пов'язуючи стагфляцію з надмірним рівнем оподаткування, прихильники теорії економіки пропозиції виступають за зниження податкового тиску на економіку. Вони пропонують відмовитися від системи прогресивного оподаткування, знизити податкові ставки на підприємництво, на заробітну плату і дивіденди. На їхню думку, зниження податків збільшить безподатковий доход і заощадження, знизить рівень відсоткової ставки, внаслідок чого зростуть нагромадження та інвестиції. Крім того, для найманих робітників зниження податків на заробітну плату підвищить стимули до праці, що викликає збільшення пропозиції робочої сили на ринку праці.

Оскільки зниження податків веде до скорочення бюджетних доходів, пропонуються різні способи вирішення проблеми бюджетного дефіциту. Для цього передбачається зменшити соціальні програми, скоротити апарат державного управління, відмовитися від малоефективних державних витрат (наприклад, субсидій промисловим підприємствам, витрат на розвиток інфраструктури тощо). Згідно з теорією економіки пропозиції зниження податків викликає зростання реального ВВП як податкової бази, що поряд зі зниженням державних витрат забезпечить збалансування державного бюджету.

2.5 Теорія монетаризму

Сам термін «монетаризм» вперше використав американський економіст К. Бруннер у 1968 р. для визначення загальнотеоретичного підходу, що визнає виняткову важливість грошей в економіці, вважає грошову масу й темпи її зміни головним фактором економічної кон'юнктури та вказує на пріоритет особливого типу грошово-кредитної політики - прямого регулювання темпів зростання грошової маси на противагу іншим методам впливу, насамперед,

фінансовій політиці та грошово-кредитному регулюванню, орієнтованому на вплив через процентні ставки.

Крім Мілтона Фрідмена, представниками монетаризму, які здійснили вагомий внесок у розвиток даної концепції, є Г. Шварц, К. Бруннер, А. Мелцер, Р. Кейган, Д. Фенд, Р. Селден, Д. Лейдлер.

Теоретичною основою сучасного монетаризму виступають: кількісна теорія грошей, яка започаткована ще у XVI столітті, продовжена Д. Юмом та Д. Рікардо; дослідження неокласичної школи початку XX століття, насамперед, рівняння обміну І. Фішера і теорія касових залишків кембриджської школи; теорія відносних цін А. Маршалла, модель ринкової рівноваги Л. Вальраса. Монетаризм розвиває й критично переосмислює також теоретичні ідеї своїх опонентів, зокрема короткостроковий варіант кривої Філіпса, кейнсіанську теорію грошей та рівноваги на товарному й грошовому ринках.

Методологію дослідження економічних явищ і процесів, що використовують монетаристи, можна охарактеризувати як неопозитивізм. М. Фрідмен вважає, що економічна теорія - передусім, наука позитивна, яка вивчає вплив на економічний розвиток усієї сукупності факторів і розглядає економіку такою, якою вона є насправді. Він стверджує, що критики економічної теорії, як правило, оцінювали її передумови, а не висновки. З його точки зору, цінність економічної теорії визначається не реалістичністю її передумов, а точністю її прогнозів. Результатом теорії мають стати певні постулати, висновки, передбачення, що піддаються емпіричній перевірці, підтверджуються досвідом, є придатними для пояснення теперішнього розвитку й прогнозування майбутнього.

Теоретичні положення й рекомендації монетаристів стали основою для проведення політики стабілізації економіки й боротьби з інфляцією у США та Англії у 80-х рр. XX століття - так звані «рейганоміка» та «тетчеризм».

Практика засвідчила, що консервативні уряди США та європейських країн на початку 80-х рр., застосувавши певні рекомендації, досягли певних позитивних результатів, зокрема: вдалося обмежити інфляцію, знизити

бюджетні дефіцити, зміцнити національні валюти, підвищити ефективність виробництва (зросла продуктивність праці, знизилась енерго- і матеріаломісткість продукції), полегшити перелив капіталу, що забезпечило здійснення структурної перебудови економіки.

2.6 Неокейнсіанська теорія оподаткування

Кейнсіанська теорія пізніше була модифікована нео- і посткейнсіанцями. Неокейнсіанська теорія розглядає сукупний попит як головний об'єкт регулювання. Мета регулювання - забезпечення стійкого рівноважного зростання при сприятливих рівнях інфляції і зайнятості. За неокейнсіанською моделлю регулюванню підлягають такі складові сукупного попиту: витрати на споживання, державні і приватні інвестиції, урядові закупки. Механізм державної дії на величину сукупного попиту здійснюється через структурний перерозподіл національного доходу (доданої вартості). Спрямовуючи приватні заощадження через стимулюючі заходи на інвестування, або збільшуючи свої витрати за рахунок додаткового оподаткування, держава може компенсувати нестачу сукупного ефективного попиту, який, у свою чергу, через механізм саморегуляції може генерувати адекватні прирости товарів.

Неокейнсіанський тип регулювання передбачає, що держава, крім активізації процесів перерозподілу національного прибутку, здійснює антикризове і антициклічне регулювання економіки, програмування господарських процесів сприяє розвитку НТР.

Прихильники неокласичної теорії намагалися показати Хансена насамперед як теоретика стагнаціоналізму. Дійсно, в деяких його працях кінця 30-х — початку 40-х років міститься невтішний прогноз: Хансен вважав, що уповільнений ріст населення, повне освоєння вільних земель, покладів корисних копалин, а також уповільнення технічного прогресу не дозволять освоїти всі наявні заощадження суспільства. Тому капіталізму загрожує

входження в епоху стагнації — дуже повільного, але більш стабільного росту національного доходу і добробуту.

2.7 Сучасний стан теорії оподаткування

На зміну абсолютним теоріям перекладання у варіантах фізіократів і класичної школи політекономії прийшла позитивна теорія рівномірного розподілу податків, яка була розроблена на початку ХІХ ст. французьким економістом Н. Канар. Теорія, що отримала назву теорії дифузії (розпилення податків), відбивала відповідний початку ХІХ ст. рівень розвитку фінансової та економічної науки. Згодом Е. Селигмен назвав теорію Н. Канара і його послідовників оптимістичній. Вперше вона була викладена в 1800 р Н. Канар в роботі «Принципи політичної економії», де він доходить протилежних фізіократам висновків. Відповідно до цієї теорією всі податки завдяки перекладання розподіляються між платниками пропорційною їх платоспроможності. Але рівноважний стан досягається не відразу. Розподіл тяжкості обкладання аналогічно дифузії молекул. З роками всякий податок вдосконалюється, повільно, але змінюється. Тому робиться висновок, що всякий старий податок кращий, оскільки шляхом перекладання він робиться більш рівномірним і справедливим. На противагу йому кожен новий податок поганий, бо перш ніж буде досягнута відома збалансованість, новий податок буде представляти більш-менш значну тяжкість, подібно нового взуття, яке тисне ногу, поки не розноситься. І, нарешті, будь-яке зменшення податків недобре, оскільки знищується джерело доходів скарбниці, а населення вже пристосувалося до старого податку. Тому не слід змінювати навіть найжорсткіші податки.

Оптимістична теорія оподаткування виступала фактично на захист існуючої системи оподаткування та виражала інтереси заможних верст капіталістичного суспільства. Е. Селигмен, оцінюючи згодом науковість даної теорії, відзначив її досить поверхневий характер.

Песимістична теорія оподаткування стоїть в одному ряду з оптимістичної за ступенем політизованості. Вона була розроблена П. Прудонем, французьким соціалістом, одним із теоретиків анархізму. У своїй теорії Прудон виступає як захисник інтересів незаможних класів. На думку П. Прудона, всякий податок перелягає на споживача, а основна маса споживачів - це бідняки. Отже, податок обтяжує головним чином бідняків і тому за визначенням несправедливий. Прудон не вірив у благотворний вплив державних витрат на виробництво і народне господарство, тому, на його думку, всі податки приносять найбіднішим верствам населення тільки шкоду. Звідси передумовою вирішення проблеми справедливого розподілу податків є знищення самої вихідної причини податків - держави.

Незважаючи на слабкість наукового обґрунтування, і оптимістичні, і песимістичні теорії намагалися довести, кожна зі своїх класових позицій, справедливість розподілу податкового тягара. Це підтверджує актуальність проблеми та необхідність її теоретичного та практичного вирішення.

У другій половині XIX ст. сформувалися національні, а пізніше і міжнародні фінансові школи, які внесли істотний внесок у розвиток теорії перекладання.

Останнім часом особливо поширеною стала пропозиція введення єдиного податку. Думка про його застосування народилась ще в середині XX ст. Ефективність введення єдиного податку пояснювалась тим, що головним об'єктом оподаткування виступає дохід. Він є й головним джерелом сплати податку. Тому стає можливим запровадження єдиного податку, який об'єднає кілька. Це спрощує систему оподаткування, робить її справедливішою, а механізм розрахунку та стягнення податку стає прозорішим. Але він, на думку деяких економістів, має і недоліки. Так, коли в державі діє багато податків, то податковий тягар для кожного платника стає не таким помітним, зрівнюється несправедливість та недоліки податкової системи. Особливо це помітно, коли розміри ставок оподаткування не дуже високі (це має місце в США, де багато податків, а їх ставки в більшості не перевищують 1-3 %). При єдиному податку

гостро постає проблема припинення дії принципів всебічності, однократності та справедливості оподаткування. Крім того, зростає нерівномірність оподаткування.

Але в цілому цей податок має досить суттєві переваги, і його вже застосовують в Україні. Сфера дії єдиного податку поступово розширюється.

Отже, розвиток податкової теорії, як і раніше, є реакцією на вимоги тих макро- та мікроекономічних процесів, які відбуваються в суспільстві. Здебільшого вони йшли шляхом удосконалення податкової політики держави та діючих податкових систем. Але їх удосконалення проводилось з урахуванням загальних принципів оподаткування та інших вимог. Крім того, на визначення конкретної податкової теоретичної концепції великий вплив мав історичний розвиток та його особливості в кожній державі, менталітет, який сформувався у регіоні.

Завдання для практичного заняття 2:

1 Складіть порівняльні таблиці, використовуючи лекційний матеріал та запропоновані інформаційні джерела до заняття 2.

Назва теорії	Період	Основоположники	Сутність теорії
Теорія обміну			
Атомістична теорія			
Теорія насолоди			
Теорія податку як страхової премії			
Класична теорія			
Кейнсіанська теорія			
Монетаристська теорія			
Теорія економіки пропозиції			
Теорія співвідношення прямого і посереднього оподаткування			
Теорія єдиного податку			
Теорія пропорційного і прогресивного оподаткування			

Теорія перекладання податків			

Завдання для самостійного опрацювання заняття 2:

1 Темі для доповідей:

1. Теорія А. Лаффера як основний принцип побудови податкової системи.
2. Вплив податків на економічну діяльність підприємств.
3. Світовий досвід побудови податкової системи на оптимальних засадах.
4. Історія розвитку системи оподаткування в Україні.

2 Кожному з наведених нижче положень, позначених цифрами, знайдіть відповідний термін чи поняття:

Термін	Поняття
суб'єкт податку;	1. Один із принципів оподаткування, який передбачає незмінність податків, зборів, їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року;
податкові пільги;	2. Формальний платник податків, фізична та юридична особа, а також група осіб без статусу юридичної особи, на яку згідно з законодавством покладений обов'язок платити податки й інші обов'язкові платежі;
акцизи;	3. Повне або часткове звільнення від сплати податків відповідно до чинного законодавства;
податкова політика;	4. Податки на високорентабельні та монопольні товари;
одиниця оподаткування;	5. Різноманітні види доходів, товари і послуги, а також різні форми накопичуваного багатства, визначені законодавчими актами;
відрахування і внески	6. Податки, які передбачають цільове призначення платежів;
прямі податки;	7. Елемент, виражений в грошових або натуральних формах і має переважно розрахунковий характер;
об'єкт оподаткування;	8. Одна із податкових пільг, яка передбачає відстрочку щодо стягнення податку;
стабільність.	9. Податки, які характеризуються тим, що вони встановлюються, безпосередньо, на дохід чи майно

Інформаційні джерела до заняття 2 :

1. Демиденко Л. М. Розвиток теорії оподаткування вченими Заходу // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 111-117. Карп М. В. Налоговый менеджмент: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 477 с.
2. Суторміна В. М. Держава – податки – бізнес: [із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки] / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко– К.: Либідь, 1992. – 328 с.
3. Черник Д. Г. Налоги в рыночной экономике. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 383 с.
4. Балахнічова Л.М., Саврадим В.М. Податкова система: навчальний посіб. для студентів економічних спеціальностей / Л.М. Балахнічова, В.М. Саврадим. - Херсон: Айлант, 2010. - 244 с.
5. Налогообложение: теории, проблемы, решения / В.П. Вишневский. А.С. Веткин. Е.Н. Вишневская и др. / Под общ. ред. В.П. Вишневого. - Донецк: ДонНТУ, НЭП НАН Украины, 2006. - 504 с.

3 ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОДАТКІВ

Розглянуто:

- ❖ суть, поняття і визначення податку;
- ❖ функції податків;
- ❖ принципи оподаткування;
- ❖ класифікація податків.

Після опанування матеріалу цього розділу студент повинен:

- ❖ ідентифікувати та класифікувати податки та збори;
- ❖ аналізувати заборгованість з бюджетом за даними фінансової звітності та інтерпретувати отримані відмінності для прийняття управлінських рішень;
- ❖ знати економічний зміст податку, еволюцію уявлень про сутність податків, основоположні функції податків, відмінні ознаки податку та елементи податків;
- ❖ розуміти механізм податкового регулювання економіки;

3.1 Суть, поняття і визначення податку

Основним джерелом формування фінансових ресурсів для існування держави і виконання нею своїх функцій є податки, отримувані від фізичних і юридичних осіб, суб'єктів економічного життя.

У податковій термінології для деталізації видів і особливостей платежів до централізованих фондів застосовують такі терміни: плата, відрахування, внески, податки і збори.

Термін «плата» вживається при визначенні платежу, як правило, за використання природних ресурсів, що належать державі. Наприклад, плата знімається за промислове використання води, за заготівлю сировини тощо. Розмір плати залежить від обсягу ресурсів, що використовуються. Якщо держава втратить право власності на ці ресурси, то вона і втратить джерело доходу від цих ресурсів.

Терміни «відрахування, внески» означають платежі у цільові фонди: загальнодержавний пенсійний фонд, фонд соціального страхування на випадок безробіття, фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності тощо.

Податок - це обов'язковий регулярний платіж юридичних або фізичних осіб до бюджету держави або місцевого бюджету, визначений законодавчо.

Збори, на відміну від податків, є платежами разовими, випадковими і незначними за розміром, їх справляють для покриття конкретних потреб, прикладом є курортний збір з громадян, які прибувають на курортне лікування, ринковий збір - за користування фізичною особою місцем на ринку тощо.

Суб'єкт оподаткування - це платник податків, тобто фізична або юридична особа, котра безпосередньо перераховує суму податку до бюджету. Суб'єкт оподаткування є кінцевим платником податків і, як правило, несе юридичну відповідальність за сплату податків. Інколи він є кінцевим платником податків, проте не несе юридичної відповідальності, як це має місце у випадку непрямого оподаткування.

Об'єкт оподаткування - фізична чи вартісна величина, за якою нараховують податок. Це різноманітні види доходів, додана вартість продукції, товари і послуги, а також різні форми накопиченого багатства чи майна, визначені законодавчими актами.

Одиниця оподаткування - чисельна одиниця виміру об'єкта оподаткування, щодо якої встановлюють податкові ставки. Виражається в грошовій або в натуральній формах і має переважно розрахунковий характер.

База оподаткування - базова вартісна величина конкретного об'єкта оподаткування, за якою нараховують податок.

Податкова ставка - це розмір податку на одиницю оподаткування. Розрізняють два види ставок податків: базова і відсоткова. Базова встановлюється в натуральному вигляді на базу оподаткування.

Стягнення податків реалізується державою для забезпечення певного рівня соціальної справедливості. Ринок реагує лише на "грошові" голоси. І може статись так, що для kota багаті людини знайдеться молоко, а для пенсіонера - ні. Тому держава забезпечує через функціонування бюджету, доходну частину якого формують переважно податки, умови для соціального вирівнювання, забезпечує умови виробництва.

За економічним змістом податки – це фінансові відносини між державою і платниками податків (юридичними і фізичними особами) з метою

створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій.

За суттю податок – це обов’язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до податкового законодавства.

3.2 Функції податків

Функції податків, що визначають їхню сутність, є похідними від функцій фінансів і виконують такі самі завдання, але у вузких межах. Виходячи з цього, функції податків можна згрупувати в два блоки: основні та додаткові. Група основних функцій включає сутнісну функцію податку (фіскальну) і дві загально-фінансові (регулюючу та контрольну). Саме на базі цих функцій будується податковий механізм, і, діючи спільно, вони утворюють цілісний комплекс. Додаткові функції деталізують головні цілі, реалізовані через підсистему основних функцій. Крім того, якщо основні функції обов’язкові для всіх видів податків, то додаткові мають відтінок факультативності й не обов’язково представлені у всіх податках. Основні функції податків:

1. Найважливішою функцією податків є фіскальна (лат. *fiscus* — державна скарбниця). Відповідно до цієї функції податки виконують своє основне призначення — насичення доходної частини бюджету, доходів держави для задоволення потреб суспільства. У період становлення буржуазної держави цю спрямованість податків вважали єдиною.

2. Регулююча функція слугує своєрідним доповненням попередньої і стосується як регулювання виробництва, так і регулювання споживання (наприклад непрямі податки). При цьому регулюючий механізм існує об’єктивно і вплив на платників здійснюється незалежно від волі держави. Дуже часто під регулюючою функцією розуміють лише надання пільг окремим виробникам чи галузям. Однак податкове регулювання — складніший

механізм, що враховує не тільки податковий тиск, а й перспективи того чи іншого виду діяльності, рівні прибутковості і т. ін.

3. Контрольна функція реалізується в ході оподаткування при регламентації державою фінансово-господарської діяльності підприємств і організацій, одержанні доходів громадянами, використанні ними майна. З допомогою цієї функції оцінюють раціональність, збалансованість податкової системи, кожного важеля окремо, перевіряють, наскільки податки відповідають реалізації мети у сформованих умовах.

3.3. Оподаткування

Оподаткування – це примусове стягнення державою в особі керівництва та місцевих органів самоврядування певної грошової суми на користь держави. Система оподаткування висловлює реально існуючі грошові відносини, які проявляються під час вилучення частини на користь загальнодержавних потреб. Економічна сутність системи оподаткування характеризується грошовими відносинами, що складаються у держави з юридичними та фізичними особами.

Законодавці дали старт податкової реформи, а точніше почали капітальний ремонт системи оподаткування в Україні у 2015 році. Змін багато, але реального спрощення ведення податкового обліку так і не простежується. Головна мета всіх внесених змін очевидна - наповнити бюджет будь-якою ціною. Природно, що найбільш масовими і передбачуваними платниками податків у нас є громадяни України, тому саме для цієї категорії передбачено суттєве збільшення ставок, так і бази оподаткування

Відповідно до статті 4 Податкового кодексу України податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах:

1. Загальність оподаткування – кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені цим Кодексом, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є згідно з положеннями цього Кодексу;

2. Рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;

3. Невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства;

4. Презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;

5. Фіскальна достатність – встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;

6. Соціальна справедливість – установа податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;

7. Економічність оподаткування – установа податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;

8. Нейтральність оподаткування – установа податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;

9. Стабільність – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;

10. Рівномірність та зручність сплати – установлення строків сплати податків та зборів.

3.4 Класифікація податків

В даний час податки класифікуються по багатьом ознакам. Нижче узагальнено деякі з них.

За формою оподаткування податки поділяються на прямі і непрямі.

❖ Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платника, який сплачує їх до бюджету держави залежно між розміром об'єкта оподаткування. Сплата такого податку призводить до вартісного зменшення об'єкта оподаткування (податок на доходи фізичних осіб, податок з прибутку підприємств, плата за землю тощо). Тобто це податки на окремі об'єкти майна (земля, природні ресурси тощо) або на доходи окремих осіб (фізичних і юридичних).

❖ Непрямі податки – обов'язкові платежі які сплачуються платниками опосередковано через цінові механізми, причому сума податку не зменшує об'єкта оподаткування, а збільшує ціну товару. До непрямих податків відносяться ПДВ, акцизний збір, мито.

За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на:

❖ податки на доходи та прибуток – обов'язкові платежі, які справляються з чистого доходу з юридичних і фізичних осіб в момент його отримання. Безпосередніми об'єктами оподаткування є заробітна плата і інші доходи громадян, прибуток або валовий дохід підприємств;

❖ податки на споживання – обов'язкові платежі, які справляються в процесі споживання товарів, робіт та послуг, причому їх плата залежить не від результатів фінансово-господарської діяльності, а від розміру споживання. Вони справляються у формі непрямих податків;

❖ майнові податки – обов'язкові платежі, які справляються внаслідок наявності конкретного виду майна, що перебуває в приватній, колективній та

державній формах власності. Це податки на рухоме і нерухоме майно. Вони стягуються постійно, поки майно знаходиться у власності;

❖ ресурсні платежі або платежі рентного характеру – обов’язкові збори, які справляються в процесі використання ресурсних платежів, які перебувають у державній формі власності.

За рівнем державних структур, що впроваджують податки, податки поділяються на:

❖ *загальнодержавні* – обов’язкові платежі, які встановлюються найвищими органами влади в державі і є обов’язковими до сплати за єдиними ставками на всій території України. Ці податки можуть формувати дохідну частину як державного, так і місцевих бюджетів;

❖ *місцеві податки і збори* – обов’язкові платежі, які встановлюються місцевими органами влади і є обов’язковими до сплати за встановленими

❖ ставками тільки на певній території.

За повнотою прав використання податкових надходжень податки поділяються на:

❖ *закріплені* – обов’язкові платежі, які на тривалий період повністю чи частково закріплені як дохідне джерело конкретного бюджету (бюджетів);

❖ *регулюючі* – обов’язкові платежі, які можуть надходити до різних бюджетів

За джерелом сплати податки поділяють на:

❖ податки, що включаються у виробничі витрати;

❖ податки, що включаються у виручку від продажу;

❖ податки, що сплачуються з прибутку або доходу;

❖ податки, що сплачуються із фінансового результату;

❖ податки, що сплачуються із заробітної плати.

Протягом останніх двох десятиліть значного розвитку набула регулююча функція податків. Сутність її полягає у впливі податків на різні аспекти діяльності платників. Ця функція заснована на тому, що вилучаючи за допомогою податків певну частку доходів економічних суб’єктів, можна

стимулювати або стримувати їх діяльність у відповідних напрямках, а отже, регулювати соціально-економічні процеси в країні використання регулюючої функції податків здійснюється через податкову політику.

Податкова ставка — це встановлений у законодавчому порядку розмір податку на одиницю оподаткування. Залежно від методів встановлення ставки бувають універсальні та диференційовані.

Універсальна ставка — це єдина для всіх платників ставка, встановлена на одиницю об'єкта оподаткування, наприклад на додану вартість.

Диференційована ставка — це ставка податку з одиниці об'єкта оподаткування, що встановлюється диференційовано за видами платників і характеристиками об'єкта оподаткування. Наприклад, ставки податку на прибуток диференційовані за видами платників (підприємства, страхові компанії, інноваційна діяльність), а ставки податку на землю — залежно від призначення використання і місцезнаходження земельної ділянки.

Встановлення єдиних або диференційованих ставок має на меті створення однакових або різних умов оподаткування для платників відповідних податків.

Залежно від методу побудови податкові ставки поділяються на абсолютні (у гривнях на одиницю оподаткування) і відносні (у відсотках до об'єкта оподаткування у грошовій формі). Відносні (відсоткові) ставки, у свою чергу, поділяються на постійні (незмінні), прогресивні та регресивні.

Постійними (незмінними) є єдині ставки, які не змінюються залежно від зміни розміру об'єкта оподаткування (ставки податку на додану вартість). їх застосування спрощує стягнення податків і ставить платників у рівні умови.

Прогресивними є ставки, розмір яких збільшується зі збільшенням обсягів об'єкта оподаткування (ставки стягнення податку з транспортних засобів). Прогресія ставок оподаткування може бути простою і ступеневою. При простій прогресії підвищена ставка застосовується до всього об'єкта оподаткування, у тому числі в межах встановлених інтервалів його збільшення (наприклад, встановлення підвищених ставок утримання податку з транспортних засобів залежно від його збільшення за встановленими

інтервалами). При ступеневій прогресії підвищена ставка застосовується не до всього об'єкта оподаткування, а лише до частини, що перевищує встановлені інтервальні обмеження.

Регресивними є ставки, розмір яких знижується в міру збільшення об'єкта оподаткування. При цьому податок з доходу встановлюється у твердих сумах залежно від розміру доходу.

Одиниця оподаткування — це одиниця вимірювання об'єкта оподаткування. Вона має фізичні (гектар, квадратний метр) і вартісні одиниці (у гривнях). Наприклад, при розрахунку плати за земельну ділянку, яка входить до складу населених пунктів, одиницями оподаткування є гектар, соті гектара, квадратні метри. Якщо використовується фізичне вимірювання, одиниця оподаткування більш точно відображає об'єкт оподаткування і відповідно більш доступна і проста в розрахунку плати за землю.

Грошове вимірювання об'єкта оподаткування може бути безпосереднім (наприклад, оцінка доходів платника податків) і опосередкованим (наприклад, при оцінці земель сільськогосподарського призначення за ринковими і нормативними цінами). Опосередковане грошове вимірювання одиниці оподаткування менш точне, певною мірою відносно, оскільки може змінюватися зі зміною цін. Тому по можливості, при оподаткуванні необхідно встановлювати одиницю оподаткування у фізичному вимірюванні, що сприятиме більш точному розрахунку податків.

Податковий період (період оподаткування) - це час, за який відбувається оподаткування.

Суттєвим регулятором економічних умов платників податків є пільги з податків. Вони виражаються в повному або частковому звільненні платників від сплати податків. Пільги встановлюються в законодавчому порядку за окремими видами податків або платників з урахуванням їх платоспроможності, соціального значення товару, що оподатковується.

У практиці оподаткування застосовуються такі види пільг:

- неоподатковуваний мінімум об'єкта оподаткування (наприклад, при утриманні податків із заробітної плати);
- звільнення від сплати податків окремих юридичних і фізичних осіб;
- зниження податкових ставок для окремих платників податків;
- зменшення обсягів об'єкта оподаткування через вирахування з нього окремих видів пільг (зменшення оподаткованого доходу на суму емісійного доходу при розрахунку податку на прибуток або звільнення від сплати податку на землю заповідників, ботанічних садів, зоологічних парків, науково-дослідних закладів сільськогосподарського профілю тощо).

Завдання для практичного заняття 3:

1 Питання для обговорення:

1. Які види фіскальної політики ви знаєте
2. Що таке державний бюджет
3. Дайте визначення податкової системи.
4. Перерахуйте функції оподаткування.
5. Назвіть основні принципи оподаткування.

Завдання для самостійного опрацювання заняття 3:

1 Темі для доповідей:

1. Сутність і функції податків
2. Фіскальна і регулююча функція податків
3. Механізм стягнення податків

Інформаційні джерела до заняття 3 :

1. Закон України № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи)».
2. Державна фіскальна служба України. Податкові зміни 2015 р.
3. Олійник О.В., Філон І.В. Податкова система: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006 р. – 456с.
4. Нагорняк Г., Вовк Ю. Я. Проблеми податкового регулювання в Україні та шляхи їх вирішення. – 2010.

5. Єфименко Т. І. Податки в інституційній системі сучасної економіки //К.: ІЕП. – 2011.
6. Крисоватий А. І., Луцик А. І. Податки і фіскальна політика: Навчальний посібник //Тернопіль, 2003.–312 с. – 2003.

4 ЕЛЕМЕНТИ ПОДАТКУ ТА МЕТОДИ ОПОДАТКУВАННЯ

Розглянуто:

- ❖ структура податку
- ❖ суб'єкт оподаткування
- ❖ предмет і об'єкт оподаткування
- ❖ податкові пільги
- ❖ терміни сплати податку
- ❖ порядок сплати податку

Після опанування матеріалу цього розділу студент повинен:

- ❖ знати економічний зміст податку, еволюцію уявлень про сутність податків, основоположні функції податків, відмінні ознаки податку та елементи податків;
- ❖ розуміти механізм податкового регулювання економіки;
- ❖ знати відповідність платників податків та посадових осіб за порушення податкового законодавства;
- ❖ усвідомлювати методи і засоби справляння податків;

4.1 Структура податку

Першою складовою структури податку є **податково-правова норма**. Це загальне правило взаємодії в податковій сфері, що встановлюється державною фіскальною службою. Податково-правова норма регулює виникнення та сплату податкових зобов'язань.

До податково-правових норм відносяться, перш за все, податкові закони та відповідні підзаконні акти. Обов'язок сплачувати податок не може вважатися законним без такої норми.

Другою складовою виступає **предмет оподаткування**, який являє собою події, речі та явища матеріального світу, які обумовлюють і визначають об'єкт оподаткування.

Наприклад, квартира, земельна ділянка, прибуток, товар, гроші. Сам по собі предмет оподаткування не породжує податкових наслідків, в той час як певний юридичний стан суб'єкта відносно нього є підставою для виникнення відповідних податкових зобов'язань.

4.2 Суб'єкт оподаткування

Наступною складовою виступає сам учасник податкових правовідносин – **суб'єкт (платник) податку**.

Суб'єкт податку – це фізична або юридична особа, на яку законом покладений обов'язок сплачувати податок.

Платники податків в залежності від податкової юрисдикції поділяються на декілька груп:
резиденти, нерезиденти та офіційні представництва нерезидентів

Резидентами виступають: юридичні особи, що зареєстровані такими у державному реєстрі країни, фізичні особи, які перебувають (зареєстровані) на території країни.

Резиденти несуть повну податкову відповідальність, яка полягає у тому, що вони сплачують податки з усіх доходів або майна, які вони мають або отримують, як на території своєї держави, так і поза її межами.

Нерезиденти несуть обмежену податкову відповідальність, тобто повинні сплачувати податки тільки з тих доходів або майна, які вони отримали на території держави, в якій вони є нерезидентами.

Якщо підприємство – нерезидент має на території іншої країни офіційне постійно діюче представництво, то з метою оподаткування такі представництва прирівнюються до резидентів і мають повну податкову відповідальність.

4.3 Предмет і об'єкт оподаткування

Не менш важливою складовою є **Об'єкт оподаткування (податку)** який виступає перш за все, предметом податку. Відносно якого було здійснено дії юридичного характеру, які призвели до виникнення у платника податку відповідного податкового зобов'язання. Такими юридичними діями можуть бути: прийняття відповідного податкового закону, який зобов'язує суб'єкта

сплачувати податок при наявності у нього об'єкта оподаткування, отримання права власності на майно, яке підлягає оподаткуванню

К елементу «**об'єкт оподаткування**» тісно примикає такий елемент, як «**податкова база**», яка являє собою кількісне вимірювання об'єкта оподаткування. Іншими словами, це той кількісний показник (вартісний, натуральний чи якийсь інший), до якого і застосовується податкова ставка. Податкова база може, як співпадати, так і не співпадати із об'єктом оподаткування.

Для встановлення розміру податкової бази необхідно знати її «**масштабну одиницю**», тобто визначений законом параметр вимірювання об'єкта оподаткування. Таким чином, одиниця податкової бази є умовною одиницею, що застосовується для кількісного вираження податкової бази. Наприклад, при виборі масштабу податкової бази для розрахунку податку на прибуток використовується 1 тис. грн., податку на доходи фізичних осіб – 1 грн.

Для того, щоб забезпечити часову визначеність існування податку, необхідно встановити «**податковий період**», тобто строк, протягом якого завершується процес формування податкової бази і визначається розмір податкового зобов'язання. Податковим періодами можуть бути: календарний рік, півріччя, три квартали, квартал, місяць, день.

Обчислення суми податку неможливо без застосування «**ставки податку**». Ставка податку визначає розмір податку, що припадає на одиницю податкової бази. Ставки податку, в залежності від конкретних завдань їх застосування, можуть бути:

– *абсолютними (фіксованими)* і встановлюватися в грошових одиницях незалежно від обсягу податкової бази;

– *відносними (процентними, часткові, адвалерними)*, які встановлюються у відсотках або частках;

– *комбіновані (змішані)* – це будь-яка комбінація перших двох видів ставок. Як правило, такі ставки ускладнюють розрахунок податку, тому їх використовують не так часто і, як правило, при митному оподаткуванні.

Відносні ставки, у свою чергу, поділяються на такі види: *пропорційні* (при застосуванні однакової ставки для всіх платників податку незалежно від розмірів їх податкових баз);

прогресивні (якщо ставки податку збільшується при збільшенні розміру податкової бази) і *регресивні* (якщо, навпаки, ставка податку зменшується при збільшенні податкової бази);

Як відомо, прогресія і регресія можуть бути *простими* і *складними* (*розклад-ними*): у першому випадку збільшена (або зменшена) ставка застосовується до збільшеного розміру податкової бази, а складна прогресія (регресія) передбачає розподіл податкової бази на декілька часток і застосування збільшеної (зменшеної) ставки до кожної з цих часток бази оподаткування.

4.4 Податкові пільги

Якщо класифікувати пільги в залежності від того, на зміну якого із елементів податку спрямовані пільги, останні розділяють на три групи:

– *вилучення* – це податкові пільги, спрямовані на вивільнення від оподаткування окремих предметів (об'єктів) оподаткування. Можуть надаватися всім платникам або певній їх категорії, як на постійній основі, так і на визначений час;

– *знижки* – це пільги, спрямовані на зменшення податкової бази. Вони поділяються на: *лімітовані* (розмір знижки обмежений) і *нелімітовані* (податкова база може бути зменшена на всю суму витрат платника). Крім того, знижки можуть бути *загальними* (для всіх платників) і *спеціальними* (для окремих категорій суб'єктів);

– *податкові кредити* – це пільги, що націлені на зменшення податкової ставки або податкового окладу.

Існують наступні форми надання кредитів: зниження ставки податку, вирахування із податкового окладу (валового податку), відстрочка або розстрочка сплати податку, повернення раніше сплаченого податку або частини

податку (податкова амністія), залік раніше сплаченого податку, цільовий (інвестиційний) податковий кредит.

4.5 Терміни сплати податку

Розмір податкового зобов'язання фіксується у спеціальному податково-звітному документі, який називається «**податковим розрахунком**». Обчислення суми податку здійснюється в податковому розрахунку за допомогою певної методики (формули), встановленої податковим законодавством, де відбиваються вимоги щодо заповнення відповідних рядків і граф.

Заповнений згідно з діючими вимогами податковий розрахунок треба подати до податкового органу у встановлений строк – **строк подачі податкового розрахунку**, наприклад: до 20 числа місяця, наступного за звітним: не пізніше 20 числа місяця, наступного за звітним і т.д..

Сума податку, що підлягає перерахуванню до бюджету, називається «**податковим окладом**». Іншими словами, податковий оклад – це сума податку, розрахованого відповідно до діючого законодавства, яку платник повинен сплатити державі.

Законодавством обов'язково повинен бути встановлений і **строк сплати податку**, протягом якого платник податку зобов'язаний фактично сплатити податок у бюджет. Для регулярно діючих податків такий строк встановлюється з прив'язкою до строку подачі податкового розрахунку. По таким податкам, які сплачуються несистематично (нерегулярно), наприклад, мито чи державне мито, строк сплати передує строкам виконання державою якихось дій на вимогу платника податку.

«**Джерело сплати податку**» – це той резерв, за рахунок якого фактично сплачується податок в бюджет, наприклад: прибуток, фінансовий результат, будь-які накопичення тощо. Джерела сплати податку поділяються на зароблені та незароблені (накопичені).

Зароблене джерело виникає в тому випадку, якщо воно співпадає із об'єктом податку, наприклад: об'єкт податку – прибуток і джерело сплати податку на прибуток – той самий прибуток, тоді реально податок вилучається у платника податку як частина його об'єкта (оподаткованого прибутку). Звісно, в такому випадку платник має більшу можливість виконати своє зобов'язання перед державою.

Незароблені (накопичені) джерела застосовуються для сплати тих податків, по яких джерела не співпадають із об'єктами оподаткування. Це, перш за все, податки на майно, бо для їх сплати необхідно залучати інші (ніж об'єкт податку) накопичені кошти.

4.6 Порядок сплати податку

Для упорядкування процедури внесення податку в бюджет встановлюється **«порядок сплати податку»**, який уявляє собою нормативно встановлені способи і процедури сплати податку в бюджет. У податковій практиці існують чотири способи справляння податків:

– вилучення податку у джерела виникнення доходу. Податок вилучається посередником – збірником податку (податковим агентом) до отримання доходу самим платником, наприклад; розрахунок податку з доходів фізичних осіб обчислюється і утримується бухгалтерією юридичної особи, що сплачує дохід. Такий порядок сплати податку має суттєву перевагу, бо виключає можливість ухилення від його сплати;

– *кадастровий спосіб* передбачає використання кадастрів. Кадастр – це реєстр, який містить перелік типових об'єктів (земля, майно і т. і.), які класифікуються за зовнішніми ознаками, і встановлює середню доходність об'єкта оподаткування;

– вилучення податку після отримання платником доходу (*по декларації*). Цей спосіб передбачає подачу платником податку декларацію до податкового органу і в основному застосовується для справляння особистих податків. На

жаль, цей спосіб створює умови для ухилення від сплати податків через недостатність фінансового контролю, наявності комерційної таємниці тощо;

– *в процесі споживання* (витрачання доходу). Цим способом збираються посередні податки, які перекладаються платником податку на його покупців. Саме покупець при купівлі оподатковуваних товарів відшкодовує платнику ту суму посереднього податку, яка була сплачена платником до бюджету.

Останнім елементом податку є **«одержувач податку»**. Це бюджет (може бути державний чи місцевий) або спеціалізований позабюджетний фонд.

Завдання для практичного заняття 4:

1 Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте податково-правову норму в Україні.
2. Що таке суб'єкти податку?
3. Охарактеризуйте існуючі податкові пільги в Україні.
4. Який термін може вважатися податковим періодом?
5. Визначте роль державного бюджету та місцевого бюджету та його вплив на розвиток держави.

Завдання для самостійного опрацювання заняття 4:

1 Творче завдання

Перерахуйте основні види податків в Україні. Розподіліть їх на групи, які належать до сплати державного бюджету, а які належать до місцевого бюджету.

Інформаційні джерела до заняття 4 :

1. Крисоватий А. І., Луцик А. І. Податки і фіскальна політика: Навчальний посібник //Тернопіль, 2003.–312 с. – 2003.
2. Бондарук Т. Г. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування та можливості його застосування в Україні //Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – №. 1. – С. 56-66.
3. Корнієнко С. А., Корнієнко Т. Н. Місцеві податки і збори в Податковому кодексі України–шлях до зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів. – 2016.
4. Кобильнік Д. А. Правове регулювання пільг при оподаткуванні : дис. – спец. 12.00. 07//ДА Кобильнік.–Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2002.–206 с, 2002.

5 ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

Розглянуто:

- ❖ суть і значення податкової політики
- ❖ податкова доктрина України
- ❖ податкова реформа держави та її зв'язок з податковою політикою держави

Після опанування матеріалу цього розділу студент повинен:

- ❖ вміти критично осмислювати теоретичні погляди на сутність податків і діючий понятійний апарат;
- ❖ знати економічний зміст податку, еволюцію уявлень про сутність податків, основоположні функції податків, відмінні ознаки податку та елементи податків;
- ❖ розуміти механізм податкового регулювання економіки;
- ❖ знати структуру податкових доходів;
- ❖ знати нормативно-правові основи податкової системи;

5.1 Суть і значення податкової політики

Для забезпечення економічного та соціального розвитку країни, держава проводить фінансову політику, яка направлена на збирання, перерозподіл фінансових ресурсів. Основним завдання є розподіл ВВП між галузями народного господарства, соціальними групами населення. На цій основі в країні мають забезпечуватись стійке зростання економіки, вдосконалення її структури, створення сприятливих умов для розвитку підприємств усіх форм власності. Поряд з цим важливе значення має створення умов для надійних соціальних гарантій громадянам.

Основу фінансової політики становить бюджетна політика, яка пов'язана насамперед із формуванням і виконанням бюджетів усіх рівнів та загальнодержавних цільових фондів.

Завдяки податковій політиці, яка проводиться в державі за рахунок податкових платежів, держава повинна задовольнити потреби суспільства в різних сферах життєдіяльності. Проводити політику направлену на зростання та розвиток економіки, соціальної інфраструктури міста, екологічної діяльності, подолати демографічну кризу.

Податкова система держави є складовою частиною економічної політики, яка базується на сукупності юридичних актів, що встановлюють види податків, зборів та обов'язкових платежів, а також порядок їх стягнення та регулювання.

За допомогою системи оподаткування країни вирішуються певні короткострокові та довгострокові завдання, які стоять перед суспільством. Короткостроковими цілями відносно податкової політики можуть бути наповнення державного бюджету, досягнення його збалансованості, стимулювання інвестиційної діяльності. До довгострокових завдань належать досягнення економічного зросту, максимального рівня зайнятості населення країни, росту рівня його благополуччя.

Податкова система повинна передусім сприяти росту обсягів накопичення, створення умов, які полегшують оновлення капіталів підприємства. При впровадженні податкової системи держава обов'язково враховує інтереси кожного підприємства, кожного члена суспільства.

Регулювання нових економічних відносин потребує гнучкої податкової системи, яка б дала змогу оптимально пов'язати інтереси держави з інтересами рядових платників податків. Вся історія податкової системи зводиться до пошуків ідеалів оптимального оподаткування. Податкова система повинна влаштовувати і державу, і платників податків. Важливою умовою ефективної політики є її стабільність і передбачуваність, завдяки чому у підприємств виникає можливість планувати господарську діяльність та правильно оцінювати ефективність прийнятих рішень.

5.2 Податкова доктрина України

Однозначного визначення терміна «податкова доктрина» чи «судова доктрина» навести досить складно, оскільки це вже ближче до теорії держави та права. Чимало науковців намагаються надати такі визначення.

Загалом практика проведення перевірок та складання актів, застосування відповідальності за порушення податкового, валютного, іншого законодавства, що контролює Міністерство доходів України та відповідно захист платників

податків при оскарженні результатів перевірок та дій посадових осіб потребує окремих єдиних методів вирішення спірних ситуацій.

Отже, представники судової влади намагаються окреслити певні концептуальні (єдині) підходи до розглядів подібних спорів у судах та сформулювати певні типові методи їх застосування у процесі узагальнення судової практики (податкові доктрини), внаслідок чого відбуваються і зміни у чинному законодавстві.

На нашу думку, в Україні формування нової доктрини адміністративного права набуло ще більшого глибокого наукового осмислення через наукову розробку основоположних конституційних прав та гарантій людини, громадянина України. Хоча норми Конституції України є нормами прямої дії лише тільки на сучасному етапі, з урахуванням і безпосередньою імплементацією права Європейського союзу, міжнародних стандартів прав і свобод людини стають зрозумілими шляхи практичного втілення окремих фундаментальних положень Конституції України.

Передусім зміни в поглядах на побудову відносин державних органів із громадянами почали відбуватись у найбільш важливих сферах діяльності держави. Зокрема вплив доктрини адміністративного права, його часткової реалізації можна простежити у сфері адміністрування податків і зборів як одної з основних функцій держави, повноцінна реалізація якої є важливим чинником її життєдіяльності.

Майже всі платники податків стикались з питаннями необхідності доведення контролюючому органу реальності операцій з тим чи іншим контрагентом. На сьогоднішній день ситуація із доказуванням реальності операцій ускладнилась. І це пов'язано не тільки із набранням чинності з 3 січня 2017 року змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» (далі – ЗУ «Про бухгалтерський облік»), згідно з якими первинний документ лише містить інформацію про господарську операцію, і не підтверджує здійснення такої операції.

Ситуація також ускладнюється й тим, що судова гілка влади вносить все нові і нові вимоги для платників податків. Так починаючи з 2014 року

Верховний Суд України прийняв ряд рішень, висновки яких не відповідають, а в деяких випадках і перекреслюють усталені судово-податкові доктрини.

5.3 Податкова реформа держави та її зв'язок з податковою політикою держави

Модернізація податкової системи України насправді почалася з моменту отримання країною незалежності. І кожного підходу до реформування податків мотивами стейкхолдерів (учасників процесу) ставала певна низка інтересів, які були дуже суперечливими. Наприклад, чи не головним чинником було намагання отримати максимальні надходження до бюджету. Другим ключовим моментом ставали намагання створити або зберегти певні «діри» у податковому законодавстві. Третій основний чинник – спроби зменшити податкове навантаження. У цьому були зацікавлені бізнес та громадяни загалом, але їхні зусилля до 2014 року виявилися не структурованими та розпороченими.

Найголовнішим негативним чинником розвитку податкової системи в Україні було і залишається підпорядкування його інтересам нагальних потреб забезпечити ресурсами зростаючі апетити держави – без урахування вимог економічного зростання, потреб сталого розвитку.

Саме з цієї причини постійно ігнорується вимога ухвалення будь-яких податкових змін до 1 липня року, що передує 1 січня, з якого мають ці зміни запроваджуватись. Також ілюстрацією саме такого підходу є регулярне ухвалення певного переліку податкових змін одним пакетом із законом про бюджет на черговий рік. Тому українська податкова система є однією з найбільш обтяжливих серед країн Центральної Азії та Східної Європи – 51,9% (оподаткування комерційного підприємства різними видами податків, за інформацією дослідження Paying Taxes, яке проводять спільно World Bank и PwC).

Маємо розуміти, що якість податкової системи складається з двох чинників – це складність адміністрування та рівень ставок податків. На жаль, складність залишається високою. Дослідження Світового банку та аудиторської

компанії PWC свідчать, що податкова система України залишається однією з найгірших у світі. Хоча кількість часу, якого потребує сплата податків, скоротилась у 2017 році до 356 годин проти 491 у 2013 році.

Існуюча податкова система України характеризується наступними негативними рисами:

- податкова система України характеризується передусім фіскальною спрямованістю, що є лейтмотивом більшості змін, які вносяться до податкового законодавства;

- нормативно-правові акти з питань оподаткування є складними та нестабільними, окремі законодавчі норми - недостатньо узгоджені, інколи суперечливі. Питання оподаткування і досі регулюються не тільки законами, а і декретами Кабінету Міністрів України, указами Президента України. Через наявність у законодавчих актах норм непрямой дії значна кількість питань у сфері оподаткування регулюється підзаконними актами. У зв'язку з тим, що чимало податкових норм мають неоднозначне тлумачення при їх застосуванні, це негативно позначається на діяльності суб'єктів господарювання, знижує привабливість національної економіки для іноземних інвесторів;

- витрати на адміністрування окремих податків є більшими порівняно з доходами бюджету, що формуються за рахунок їх справляння;

- механізм митно-тарифного регулювання не дає можливості оперативно реагувати на зміни кон'юнктури світового ринку та структури економіки в Україні.

Основними завданнями податкової реформи в Україні мають бути:

- формування нового інституційного середовища оподаткування, сприятливого для реалізації принципу рівності всіх платників перед законом,

- недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, формування відповідального ставлення платників до виконання своїх податкових зобов'язань;

- підвищення фіскальної ефективності податків за рахунок розширення податкової бази, покращання адміністрування, зменшення масштабів ухилення від сплати податків;

- підвищення регулюючого потенціалу податкової системи на основі запровадження інноваційно-інвестиційних преференцій з податку на прибуток підприємств;
- забезпечення більш рівномірного розподілу податкового тягаря між платниками податків;
- демократизація податкової служби України, а саме зміна ідеології її функціонування на основі реформування податкової служби.

Завдання для практичного заняття 5:

1 Творче завдання

Підготувати презентацію на тему «Податкова доктрина» та розглянути країни, які мають різні світові моделі ведення бухгалтерського обліку.

Завдання для самостійного опрацювання заняття 5:

1 Творче завдання

Розбитися на групи 2-3 особи. Дослідити вплив податкових реформ на: економічну, екологічну, соціальну, демографічну складові держави України.

Інформаційні джерела до заняття 5 :

1. Нагорняк Г., Вовк Ю. Я. Проблеми податкового регулювання в Україні та шляхи їх вирішення. – 2010.
2. Цимбалюк І. О., Вишнеvsька Н. В. Податкове навантаження, як критерій ефективності ведення податкової політики //Економический вестник университета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов. – 2012. – №. 19-1.
3. Лісовий А. В., Лісова Т. А. Податковий менеджмент: проблеми та перспективи розвитку //Сталий розвиток економіки. – 2013. – №. 2. – С. 267-269.
4. Сидорович О. Ю. ПОДАТКОВА ДОКТРИНА ДЕРЖАВИ: ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРЕШКОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ //ББК 65я43 П27. – 2014. – С. 135.
5. Череп А. В., Барабанова В. В. Податкова реформа–реальність та прогнози //Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – №. 1. – С. 594-601.
6. Оратовська А. Податкова реформа-2015: жити стане краще? //Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/2015/09/09/stattja/ekonomika/podatкова-reforma-2015-zhyty-stanekrashhe>.

6 ПОДАТКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто:

- ❖ система державного регулювання економіки
- ❖ податковий чинник державного регулювання економіки

Після опанування матеріалу цього розділу студент повинен:

- ❖ вміти критично осмислювати теоретичні погляди на сутність податків і діючий понятійний апарат;
- ❖ знати економічний зміст податку, еволюцію уявлень про сутність податків, основоположні функції податків, відмінні ознаки податку та елементи податків;
- ❖ володіти базовими знаннями фундаментальних розділів математики в обсязі, необхідному для визначення податкового потенціалу;
- ❖ демонструвати навички володіння загальнонауковими та спеціальними методами дослідження системи оподаткування України та інших держав;
- ❖ аналізувати розвиток теорії оподаткування

6.1 Система державного регулювання економіки

Державне регулювання економіки — це система заходів задля здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки й всього суспільства.

На сьогодні, мабуть, жодна країна у світі не має у своєму розпорядженні економіки в класичному ринковому варіанті або повної відсутності ринкових відносин. За роки співіснування капіталізму і соціалізму відбулося виокремлення найбільш необхідних і функціональних елементів згаданих соціально-економічних систем. Це дало можливість говорити про їх взаємопроникнення в тих або інших варіаціях у рамках однієї системи.

У різних країнах формуються різні системи змішаної економіки, що відрізняються ступенем співвідношення ринкової політики та державного регулювання. Зараз Україна може розглядатись як країна зі змішаною системою державного регулювання економічної політики, оскільки становлення і розвиток ринкових відносин відбувається на фоні динамічного розвитку бази

правового регулювання та помітної прямої участі держави у ряді галузей виробництва.

Регулювання – це система централізованих заходів, які проводить держава з метою утримання економічної системи в даному стані або забезпечення її розвитку на перспективу.

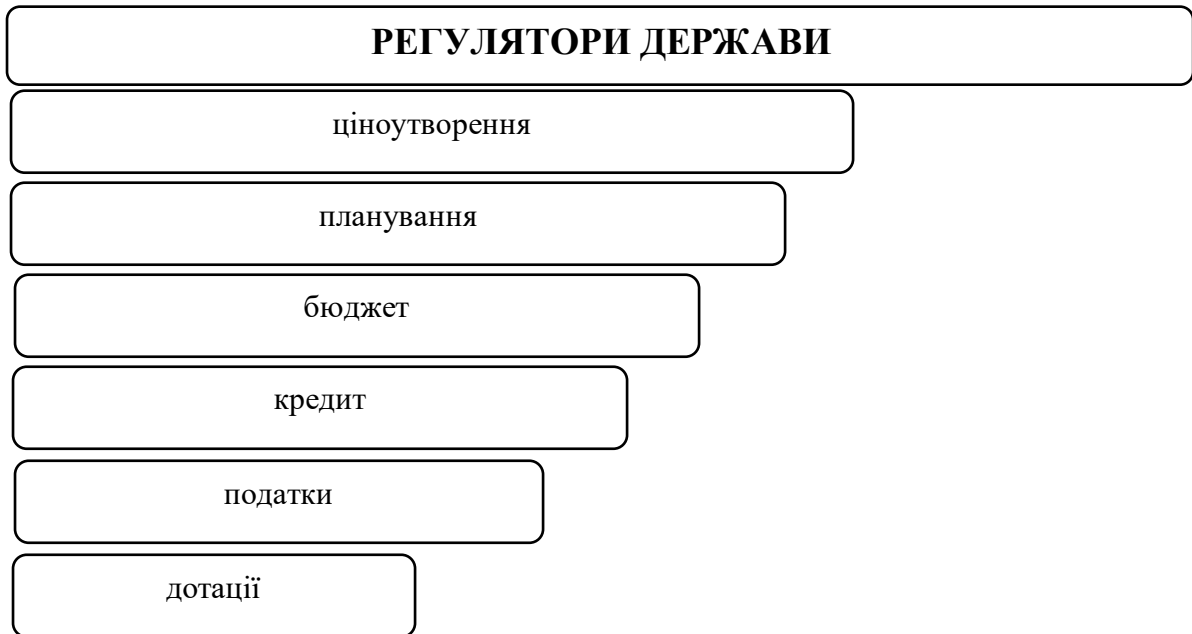

Рис. 6.1 – Державні регулятори економіки

Короткострокове регулювання – це комплекс антикризових та антициклічних заходів держави, спрямованих на пом'якшення наслідків економічних криз.

Довгострокове державне регулювання здійснюється у формі економічного програмування. На сьогодні це найбільш розвинута й поширена форма державного втручання в економіку.

Важливі методи державного регулювання економіки			
державне стимулювання наукових досліджень	амортизаційна політика	кредитно-грошова політика	кредитно-грошова політика
структурна політика	цінове регулювання	податкове регулювання	

6.2 Податковий чинник державного регулювання економіки

Податкова політика є одним із багатьох інструментів втручання в економічні процеси, але одним із найважливіших. Це є наслідком постійно зростаючої ролі держави в житті суспільства, що потребує додаткових фінансових ресурсів. Сутність податкової політики кожної країни визначається різними факторами, такими як загальнонаціональної мети держави, співвідношення між різними формами власності, політичний лад тощо. Концепцію побудови національної економіки і податкову політику розробляють державні органи влади і управління. Податкова політика відображає тип, ступінь і мету державного втручання в економіку і змінюється залежно від ситуації, що сформувалася в ній. Вітчизняна політика, як і практика індустріально розвинених країн, свідчить, що далеко не всі функції, необхідні для динамічного розвитку економіки, її стійкого функціонування і забезпечення повноцінного життя суспільства, реалізуються автоматично за допомогою ринкових відносин. У жодній країні реальна ринкова економіка не обходиться без втручання держави. Державне регулювання спостерігається практично у всіх сферах фінансово-господарської діяльності як суб'єктів підприємництва, так і громадян, та охоплює досить широке коло економічних питань.

Існують два методи, за допомогою яких держава може впливати на економіку: прямий та непрямий. Переваги прямих методів є ознакою адміністративно-централізованої економіки, а пряме втручання може відбуватись за рахунок встановлення державних цін, обсягів виробництва або імпортування товарів, рентабельності, тощо. Непрямі методи економічного регулювання застосовуються в умовах ринкових відносин, і включають в себе досить багато інструментів.

Податкова політика - це система відносин, які складаються між платниками податків і державою, а також стратегія їх дій у різних умовах господарювання та економічних системах

Податкова політика держави є невід'ємною складовою фінансової політики. Вона не має самостійного характеру, оскільки податки, як інструмент впливу на економіку, застосовуються в комплексі з іншими методами її регулювання. Система оподаткування - частина загальної податкової політики держави.

В Україні питання податкової політики належать до найгостріших як в економічному й соціальному, так і в політичному контексті. Податкова політика України поєднала в собі принципи двох податкових систем, найбільш характерних для світової практики - європейської та американської. При цьому, якщо в європейській системі переважає обкладання обороту у формі податку на додану вартість, то в американській - прибутковий принцип оподаткування. Складність вітчизняної податкової політики визначена еkleктичним поєднанням обох зазначених систем з базовою метою - забезпечення максимального рівня податкових надходжень, як основної складової доходної частини бюджетів всіх рівнів.

Завдання для практичного заняття 6:

1 Творче завдання. Побудувати діаграму поповнення бюджету України з 2010 по 2017 рік.

Інформація для опрацювання, щодо податкових надходжень України:

- 1) <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/474484.html>
- 2) <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/321825.html>
- 3) <http://sfs.gov.ua/data/files/223549.PDF>
- 4) <http://cost.ua/budget/revenue/>

Завдання для самостійного опрацювання заняття 6:

1 Творче завдання. Навести перелік основних бухгалтерських проведень з нарахування та утримання податків.

Інформаційні джерела до заняття 6 :

1. Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні. – 2005.
2. Соколовська А. М., Кошук Т. В. Податкова політика в Україні в контексті тенденцій реформування оподаткування у країнах ЄС //Фінанси України. – 2012. – №. 1. – С. 94-115.
3. Молдован О. Податки і збори: менше не завжди краще //Економічна правда. – 2010. – Т. 15. – С. 1.
4. Єфименко Т. І. Податки в інституційній системі сучасної економіки //К.: ІЕП. – 2011.

7 ПОДАТКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ І МЕТОДИКА ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Розглянуто:

- ❖ економічний зміст податкового потенціалу
- ❖ структура податкового потенціалу
- ❖ методика розрахунку податкового потенціалу

Після опанування матеріалу цього розділу студент повинен:

- ❖ проявляти самостійність і відповідальність у роботі;
- ❖ аналізувати розвиток теорії оподаткування;
- ❖ виконувати професійні функції з урахуванням вимог трудової дисципліни, планування та управління часом.

7.1 Економічний зміст податкового потенціалу

У світовій практиці під податковим потенціалом прийнято розуміти «потенціальний бюджетний дохід на душу населення, який може бути отриманий органами влади за фінансовий рік, при застосуванні єдиних на всій території країни умов оподаткування»

Показник податкового потенціалу має велике аналітичне значення та може використовуватися для різних цілей:

1. Для прогнозування й планування податкових надходжень у бюджет;
2. Для визначення трансфертів у процесі регулювання міжбюджетних відносин на користь потребуючих фінансової допомоги регіонів;

3 Для вирішення питань розвитку, реструктуризації і т.п. податкової системи держави при перегляді альтернативних підходів до її формування, коли ці варіанти повинні співвідноситися між собою на основі параметрів, в тому числі й на основі податкового потенціалу, властивого кожному із них.

Податковий потенціал доволі тісно пов'язаний із більшістю елементів оподаткування, а саме: об'єктом оподаткування, податковою базою, податковою ставкою, податковим періодом, податковими пільгами. Причому податкова база та об'єкт оподаткування здійснюють вплив на об'єм податкового потенціалу, а при впливі на податкову ставку, податкові пільги і

податковий період можна здійснювати вплив на реалізацію податкового потенціалу.

Регіони України суттєво відрізняються своїми фінансовими можливостями. Тому потрібно привернути увагу до питання податкового навантаження регіонів, виходячи зі спроможності податкового потенціалу кожного окремого району. Податкове навантаження регіонів потрібно визначати з особливостей податкового потенціалу кожного окремого регіону, тобто враховуючи його специфіку та можливості виконувати планові державні завдання.

Статтею 6 Закону України «Про систему оподаткування» від 25.06. 92 визначається сутність об'єкта оподаткування: «Об'єктом оподаткування є доходи (прибуток), додана вартість продукції (робіт, послуг), вартість продукції (робіт, послуг), у тому числі митна, та її натуральні показники, спеціально використані природні ресурси, майно юридичних і фізичних осіб, інші об'єкти, визначені Законами України про оподаткування».

Тому розрахунок податкової бази повинен визначатися в регіональному розрізі з урахуванням галузевої структури по кожному виду податків. При цьому податкове планування повинне ґрунтуватися на результатах аналізу виконання податкових зобов'язань, а також моніторингу та прогнозу макроекономічної ситуації в регіонах.

Економічний потенціал країни також може бути визначений сукупністю галузей народного господарства, підприємств, установ, які виробляють промислову, сільськогосподарську, будівельну продукцію, надають різні послуги виробничого й невиробничого призначення. Цей принцип покладено в основу класифікації економічного потенціалу країни за сферою діяльності

Економічний потенціал країни може характеризуватися досягнутими результатами від використання наявних економічних ресурсів. Цей потенціал оцінюється системою показників, які кількісно і якісно характеризують ресурси, що використані в обороті, й потенціальні. При цьому кількісні значення показників, які входять до системи, є динамічними в часі, що свідчить

про змінність уявлень про розмір та якість економічного потенціалу національної економіки.

7.2 Структура податкового потенціалу

У широкому розумінні «податковий потенціал» - це сукупний обсяг оподаткованих ресурсів території. У більш вузькому, практичному значенні, податковий потенціал - це максимально можлива сума податків і зборів, обчислених в умовах чинного законодавства

Податковий потенціал регіону характеризується забезпеченістю податковими базами для нарахування того або іншого податку, зокрема, величиною доходів, отриманих усіма зареєстрованими суб'єктами господарювання; вартістю, доданою у процесі виробництва; вартістю майна; наявністю тих чи інших природних ресурсів. При цьому податкову базу можна розглядати в двох аспектах. По-перше, як фактично сформовану податкову базу, яка являє собою сукупність баз податків з платників, зареєстрованих на території даного регіону. По-друге, як потенційно можливу податкову базу регіону в умовах оптимального використання природних, виробничих та інших факторів і ресурсів. Тобто, в другому аспекті простежуємо окремі джерела податкового потенціалу.

Розглядаючи податковий потенціал в якості основи формування податкових надходжень, пропонуємо враховувати потенціал кожного окремого податку та особливості його стягнення в даному регіоні. Однак, податковий потенціал - це показник, що вказує на отримання можливого доходу в перспективі, він не відображає реального стану економіки. Критерій податкового потенціалу є необхідним при формуванні міжбюджетних відносин в умовах, коли місцеві органи влади, маючи відносний рівень автономії у визначенні податкових доходів, не враховують податкових можливостей регіону.

Найпростішим шляхом розширення реалізованої складової виступає збільшення ставок оподаткування. Друга, нереалізована складова, має великі

резерви розширення за рахунок податкового боргу, податкових пільг та тіньової економіки. Третя, прогнозована складова податкового потенціалу передбачає можливості розширення його обсягів за рахунок економічного зростання і приросту ВВП, тобто за рахунок розширеного відтворення на старих і створення нових підприємств, видів економічної діяльності тощо.

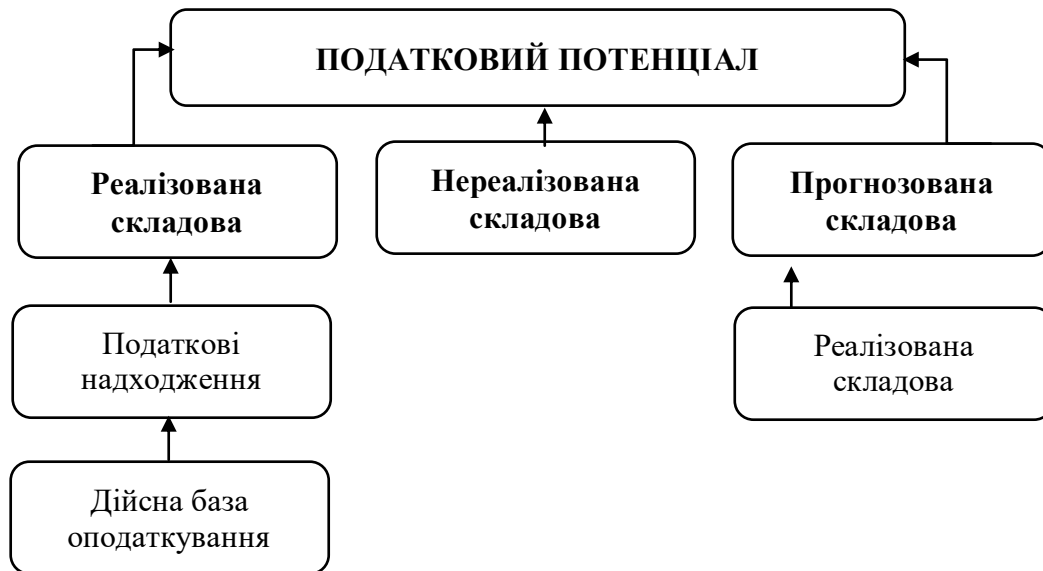

Рис. 7.1 Формування податкового потенціалу

Систематизація регіонів за рівнем індексу податкового потенціалу сприятиме підвищенню фінансової самостійності місцевих органів влади, більш раціональному розподілу централізованої фінансової допомоги місцевим органам влади. Практичне використання індексу податкового потенціалу територій може слугувати інформаційною базою для забезпечення зниження диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів країни, створює ефективну систему оцінки реальних доходних можливостей і потреб місцевих органів влади. Також, зазначимо, що особливе місце в податковому процесі відіграє податкове планування, адже саме податковий потенціал виступає механізмом планування та прогнозування податкових надходжень.

Відомо, що ефективність системи оподаткування виявляється в обсягах податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів за мінімально можливих

витрат на їх стягнення, а підвищення їх ефективності передбачає мінімізацію витрат податкових надходжень до бюджету і пом'якшення протиріч у податкових відносинах, нарощуванні можливостей розширення податкової бази. З цією метою необхідно створити передумови для досягнення ефективності податкових реформувань, здійснити конкретні заходи, спрямовані на вдосконалення податкової системи; гармонізувати загальнодержавні інтереси та інтереси платників податків.

7.3 Методика розрахунку податкового потенціалу

В даний час широко поширений (Канада, США, Німеччина, Швейцарія) метод репрезентативної податкової системи (РПС), яка передбачає прогноз потенційних податкових платежів у бюджет регіону за допомогою застосування стандартних (чи середніх по країні) податкових ставок до відповідних податкових баз. При цьому слід зазначити, що удосконалення даного методу призводить до додаткового застосування для оцінки ПП територій непрямих методів оцінки податкової бази з використанням одного чи декількох макроекономічних показників, які характеризують кінцевий дохід у регіоні (середньодушові доходи і чисельність населення, валовий регіональний продукт, товарообіг, обсяг експорту, прибуток підприємств і організацій, вартість основних засобів підприємств і організацій та ін.). Ці показники є основою для побудови регресійних моделей, які дозволяють спрогнозувати надходження від різних податків.

Використання макроекономічних показників для оцінки ПП регіону, на відміну від методу РПС, більш перспективне з позицій забезпечення незалежності оцінки ПП від ризику створення стимулів для вибору стратегії поведінки регіональної влади, яка полягає в максимальному збільшенні обсягів фінансової допомоги з держбюджету.

Порівняння податкового потенціалу з податкоспроможністю адміністративно-територіальних одиниць дозволяє виявити резерви збільшення доходів місцевих бюджетів. Механізм удосконалення міжбюджетного

регулювання має ґрунтуватися на потенційних можливостях регіону і пошуках шляхів для збільшення податкової бази як засобу підвищення його податкового потенціалу, що потребує проведення подальших досліджень.

Характеристика методів оцінки податкового потенціалу

Метод	Переваги методу	Недоліки методу
1. Методи оцінки на основі побудови репрезентативної системи податкових показників		
Репрезентативна система податкових показників.	Може використовуватися для визначення податкового потенціалу з урахуванням реальних можливостей та існуючої практики формування податкових баз.	Висока трудомісткість.
Метод кореляційно-регресійного аналізу.	Невелика трудомісткість, значна об'єктивність. Дозволяє виявити факторну залежність фактичних надходжень і податкових баз.	Вибір показників для розрахунку неоднозначний, що ускладнює його застосування на регіональному рівні.
2. Методи оцінки на основі даних форм податкової звітності та коригування сум фактично зібраних податків		
Розрахунок, що спирається на адитивну властивість податкового потенціалу.	Розмежування розрахунку за видами податків дозволяє отримати достатньо точний результат. Визначення коефіцієнта збирання збільшує достовірність даних.	Інформаційною базою служать дані ретроспективного періоду, не враховується поточний і перспективний стан податкової бази.
Спрощений метод.	Доступність даних, простота їх збору.	Обмеженість розрахунків за рахунок невеликої кількості використовуваних параметрів.
Плановий метод.	Високий ступінь достовірності.	Не використовується інформація про податкову базу.
3. Метод оцінки з використанням індексу податкового потенціалу (ІПП)		
Оцінка	з	Високий ступінь Потрібен великий

використанням ПП	достовірності.	обсяг ретроспективної інформації
Метод сукупних податкових ресурсів	Більш точно відображення фактичного обсягу податкових ресурсів.	

Таким чином, розрахунок показника податкового навантаження підприємства можна представити, як співвідношення суми податкових платежів, тягар від сплати яких припадає тільки на підприємство, прибутку підприємства до оподаткування:

$$NN = \frac{SN}{P}, \quad (2)$$

де NN – показник податкового навантаження,
 SN – сума податкових платежів,
 P – прибуток підприємства до оподаткування.

Завдання для практичного заняття 7:

1. На основі інформації з інформаційних джерел до заняття 7 побудувати таблицю.

Фактори формування та розвитку податкового потенціалу	
Внутрішні	Зовнішні

2. Творче завдання.

З характеристики методів визначення податкового потенціалу обрати один метод та на прикладі Дніпропетровської області розрахувати потенціал.

Завдання для самостійного опрацювання заняття 7:

1. Творче завдання. Визначте основні податкові надходження до бюджету України.

Інформаційні джерела до заняття 7 :

1. Каламбет С.В. Податковий потенціал: теорія, практика, управління. – Д., 2001. – С. 304.
2. Педченко Н. С. Податковий потенціал як основна складова бюджетних можливостей регіону. – 2011.
3. Лоханова Н. Податкове навантаження в Україні як чинник впливу на стан економічної стійкості підприємств / Н. Лоханова // Економіст. – 2012. – № 4. – С. 46-49.

4. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : [підручн]. / [керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін]. – [3-є вид., перероб. та доп.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 460

ДИСЦИПЛІНАРНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

У процесі вивчення навчальної дисципліни «теорія оподаткування» та опрацювання цього навчального посібнику студент опанує наступні здатності відповідно до дисциплінарних результатів навчання:

Володіти понятійний апаратом і термінологією в області податків; науковими теоріями податків і оподаткування; навичками наукових підходів до аналізу чинного понятійного апарату;

Знати місце і значення податкової системи в інформаційному забезпеченні користувачів обліково-аналітичної інформації;

Ідентифікувати та класифікувати податки та збори;

Визначити критерії відмінності податкових платежів від неподаткових, розуміти економічну природу податку, визначати суть побудови системи оподаткування;

Аналізувати заборгованість з бюджетом за даними фінансової звітності та інтерпретувати отримані відмінності для прийняття управлінських рішень;

Вміти критично осмислювати теоретичні погляди на сутність податків і діючий понятійний апарат;

Знати економічний зміст податку, еволюцію уявлень про сутність податків, основоположні функції податків, відмінні ознаки податку та елементи податків;

Розуміти механізм податкового регулювання економіки;

Знати структуру податкових доходів;

Усвідомлювати порядок адміністрування податків і зборів;

Знати нормативно-правові основи податкової системи;

Знати відповідність платників податків та посадових осіб за порушення податкового законодавства;

Усвідомлювати методи і засоби справляння податків;

Знати порядок організації і значення податкового контролю, роль органів державної влади у цьому процесі;

Обґрунтовувати ефективність стратегії і тактики податкової політики, механізму реалізації податково політики держави, податкової реформи;

Знати теоретичні, організаційні та методичні засади оподаткування;

Визначати напрями підвищення ефективності податкового потенціалу;

Знати спеціалізовані інформаційні і комп'ютерні технології;

Усвідомлювати систему державного регулювання економіки, механізм податкового регулювання економіки, структуру податкових доходів;

Володіти базовими знаннями фундаментальних розділів математики в обсязі, необхідному для визначення податкового потенціалу;

Демонструвати навички володіння загальнонауковими та спеціальними методами дослідження системи оподаткування України та інших держав;

Знати економічну термінологію та логічно викладати думки державною мовою як усно, так і письмово;

Проявляти самостійність і відповідальність у роботі;

Аналізувати розвиток теорії оподаткування

Виконувати професійні функції з урахуванням вимог трудової дисципліни, планування та управління часом.

ПРИКЛАД ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

*Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад «НТУ Дніпровська політехніка»*

Освітньо-кваліфікаційний рівень Бакалавр

КОМПЛЕКСНЕ КАВАЛІФІКАЦІЙНЕ ЗАВДАННЯ Дисципліна Теорія оподаткування

1. Опишіть податкову систему Франції.
2. Які види фіскальної політики ви знаєте
3. Охарактеризуйте існуючі податкові пільги в Україні.
4. Перерахуйте функції оподаткування.
5. Який термін може вважатися податковим періодом?

Навчальне видання

Макурін Андрій Андрійович

ТЕОРІЯ ОПОДАТКУВАННЯ

Навчальний посібник

Видано в редакції автора

Підписано до видання 18.09.2018.

Електронний ресурс. Авт. арк. 4,2

Підготовлено й видано

у Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка».

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1842 від 11.06.2004.

49005, м. Дніпро, просп. Д. Яворницького, 19.